

HUKUKSAL AKLIN TRANSHÜMANİSTİK TEMSİLLERİ VE ONTO-ROBOTİK VAROLUŞ FORMLARI

Transhumanistic Representations of the Legal Reason and Onto-robotic Existence Forms

Prof. Dr. Muharrem KILIÇ*

Özet: Tarihsel izlekte insanlık, avcı-toplayıcı toplumdaki tarım toplumuna; tarım toplumundan sanayi toplumuna; sanayi toplumundan bilgi toplumuna; bilgi toplumundan süper akıllı topluma doğru evrimsel bir gelişim süreci izlemiştir. İnsanın doğa ve nesnelere dünyasına hükmetme arzusuyla harekete geçen ve geliştirilen bu ilerlemeci teknolojik zihin, modern teknolojinin doğmasına yol açmıştır. Yenilikçi modernizme egemen olan insanı aşma dürtüsü, 'trans-human, gelişmiş insan ve cyborg' gibi biçimlerde kendisini göstermektedir. Bu anlayış doğrultusunda üst-insan inşa etmeyi kendisine ilke edinen transhümanist anlayışın geleneksel sistemleri derinden etkileyecek bir potansiyelinin varlığından söz edebiliriz. Transhümanistik anlayış çerçevesinde geliştirilen insan tasavvuru üzerinden "insan haklarının" nasıl uygulanabileceğinin ve hukukun temel ilkelerinin *trans-human* çağına nasıl adapte edileceği belirsizliğini sürdürmektedir. Bu anlayışın egemen olduğu toplumsal yapıda hukukun sistemsel dönüşümüne ilişkin farklı gelecek öngörülleri bulunmaktadır. Teknolojik tekilliğe doğru evrilen dijital evrenin dönüştürücü etki alanlarından birisini de hukukun sistemsel işleyişinden

Abstract: In the historical path, humanity has followed an evolutionary process of development from hunter-gatherer society to agricultural society; agricultural society to industrial society; industrial society to information society, information society to super smart society. With the desire of man to rule over the world of nature and objects, the techno-cognitive mind, which is activated and developed, has led to the birth of modern technology. The drive to transcend the human that dominates innovative modernism manifests itself in forms such as 'trans-human, advanced human and cyborg'. In line with this understanding, we can talk about the potential of the transhumanist understanding, which adopts the principle of building superhuman, has a potential to deeply affect traditional systems. It remains uncertain how 'human rights' can be implemented through the human imagination developed within the framework of transhumanistic understanding and how the basic principles of law will be adapted to the trans-human age. There are different future predictions regarding the systemic transformation of law in the social structure dominated by this understanding.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
muharremkili@ybu.edu.tr, ORCID : 0000-0002-7937-3998;
Makale Geliş Tarihi: 10.03.2021, Makale Kabul Tarihi: 15.04.2021

yargısal edim süreçlerine kadar bütün hukuksal alanı kapsayan hukuk sektörü oluşturmaktadır. Nitekim bazı hukuk fütüristlerine göre, öngörüye dayalı hukuki analitik yakın bir zamanda 'hukuki tekillik' ile sonuçlanacaktır. Bu 'hukuki tekilliği' esas alan hukuk sisteminin 'hukuki belirsizlik' sorununu bertaraf edeceği öngörülmektedir. Ancak hukuk sisteminde yapısal bir dönüşümle 'tek tipleştirme, uyumlaştırma ve bütünleştirme' amacını güden 'hukuki tekillik' ideali, hukuk kurallarının ulusal karakterini göz ardı etmektedir. Toplumsal yapının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dinamiklerini ve derinlikli sosyolojisini dikkate almayan tekillik ideali, apolitik bir sosyal mekanizme yol açacaktır. Tekillik idealinin öngördüğü temsili onto-robotik aygıtlar, 'adalet', 'hakkaniyet' ve 'vicdan' yetilerine sahip olamayacaktır. Özellikle ceza adaleti açısından vicdani kanaatine göre karar veren yargıcın yapay bir akıl ile ikamesi mümkün gözükmemektedir. Bundan ötürü, hukukun temel ilkeleri dikkate alındığında yapay zeka üzerinden ceza adaletinin tahakkuku birtakım temel etik-jüridik kaygıları beraberinde getirmektedir.

Anahtar kelimeler: Yapay zeka, dijitalleşme, transhümanizm, onto-epistemik devrim, onto-robotik temsil, yargısal edim, algoritmik vicdan, hukuki tekillik

One of the transformative domains of the digital universe, which has evolved towards a technological singularity, is the legal sector, which covers the entire legal field, from the systematic functioning of the law to the processes of judicial action. Indeed, according to some legal futurists, predictive legal analytics will soon result in a 'legal singularity'. It is predicted that the legal system based on this 'legal singularity' will eliminate the 'legal uncertainty' problem. However, the ideal of 'legal singularity', which seeks 'uniformity, harmonization and integration' through a structural transformation in the legal system, ignores the national character of legal rules. The singularity ideal, which does not take into account the socio-economic and socio-cultural dynamics and deep sociology of the social structure, will lead to an apolitical social mechanism. Representative onto-robotic devices envisaged by the singularity ideal will not be capable of 'justice', 'fairness' and 'conscience'. Especially in terms of criminal justice, it does not seem possible to substitute a judge who decides according to his personal conviction with an artificial reason. Therefore, when the basic principles of law are taken into consideration, the realization of criminal justice through artificial intelligence brings some basic ethical-juridic concerns.

Keywords: Artificial intelligence, digitization, transhumanism, onto-epistemic revolution, onto-robotic representation, judicial act, algorithmic conscience, legal singularity

Giriş

İnsanı evrenin merkezine alan modern felsefenin hümanizması, ilerlemeci ve aydınlanmacı dünya görüşüyle aşkınlaştırılmış bir insan tasavvuru var etmiştir. Bu tasavvur, *homo sapiens*'in bilişsel, duyuşsal ve fiziksel yetilerinin ilerlemeci bir vizyonla sürekli biçimde gelişimini öngörmüştür. Bütün bu yetileri açısından *homo sapiens*'i geliştirmeye matuf teknolojileri devreye sokan bu anlayış, 'üst-insan' (*hyper-anthropos*) ya da 'süper-özne' kurgusuyla insanın doğa ve diğer tüm canlılar üzerindeki hegemonisini tahkim etmiştir. Tanrıya, evrene, doğaya ve diğer tüm canlılara yönelik varoluşsal bir meydan okumaya dönüşen bu hümanistik iktidar, bugün için insan yaşamının olanaklı olduğu tek gezegen olan dünyayı yaşanabilir olmaktan çıkararak ekosistemsel bir tahribata yol açmıştır. Bu hümanistik ontoloji kendinden menkul iktidarını, her geçen gün giderek daha da mutlaklaştırmakta, totalleştirmekte ve derinleştirmektedir. Hümanizmin 'insani' ve 'insaniliği' boğan bu sabitesiz, geçirimsiz ve mutlaklaşan iktidarı (*omnipotence*) farklı gelişim teknolojileriyle 'transhümanistik ontoloji' olarak kavramsallaştırabileceğimiz yeni bir varoluşsal durumu üretmektedir. 'Algoritmik yaratımlar, yapay zeka (*artificial intelligence*) teknolojileri, robot teknolojisi ve android cihazlar' üzerinden üretilen bu yeni varoluşsal durumu, bir yanda gelişim dinamiği açısından coşkun bir hüsnü kabule mazhar olurken; diğer yanda etik temelde 'insan onuru' açısından ortaya çıkardığı varoluşsal tehditlerle kaygı uyandırmaktadır.

Modern felsefenin 'ruh-beden' ve/ya 'zihin-beden' düalizmine dayandırılabilir olan bu transhümanistik ontoloji, yeni varoluş formları, ikame türleri ve temsil biçimleri ortaya çıkarmaktadır. Çeşitlenen gelişim teknolojileri yordamıyla üretilen bu tür formlar ve biçimlerin, farklı gelecek projeksiyonları dikkate alındığında bir yanda kavram dünyamız ile kurumsal yapılarımızı; diğer yanda bireysel ve toplumsal yaşamımızı köklü bir dönüşüme uğratacağı anlaşılmaktadır. Kuşkusuz modernitenin öngördüğü 'onto-epistemik devrimin' yeni bir fazı olarak nitelendirebileceğimiz bu yeni varoluş formlarının, radikal dönüştürücü etkisini öngörebilmek bir kehanet değildir. Dijital evrene gömülü olan bu 'sanallık, gerçek dışılık, gerçeküstülük ve yapaylık' düzlemi, 'onto-robotik temsil' olarak kavramsallaştırabileceğimiz yeni yaşam formlarını büyük bir hızla çeşitlendirerek üretmektedir. Hiç kuşku yok ki bu seri üretim, her bir insani alan üzerinde giderek yoğunlaşan dönüştürücü etkisini sürdürmektedir. Çalışmamıza konu edinmiş olduğumuz hukuksal akıl, hukuki muhakeme süreci ve hukuk pratiği de bu dönüşüm çarkının dişlileri arasında yeniden biçimlenmektedir. Bu biçimlenme sürecinde, hukuksal aklın tüm kavramsal şebekesi ve kurumsal yapısının yakın bir gelecekte yepyeni bir hukuk evrenine dönüşümüne tanıklık edeceğimiz anlaşılmaktadır.

Bugün insanlık, tüm sektörleriyle bireysel ve toplumsal yaşam ile kamusal alanı birbirine entegre eden ve geçirimsiz biçimde yaşamı sarmalayan bir 'ağ toplumu' idrak etmektedir. İçinde bulunduğumuz bu modern ağ toplumu, küreselleşme olgusuyla birlikte tüm küreyi zorunlu bir iç-bağımlılık ilişkisine mecbur bırakmaktadır. Dijital evrende varlık bulan bu totalleştirici ağ, tüm insani öznellikleri, bireysellikleri ve tekillikleri buharlaştırma yönünde üstenci rolünü icra etmeyi sürdürmektedir. Meta-anlatılar üzerinden kendisini kuran modern akılsallığın her şeyi 'tek tipleştirici ve biçimlendirici' insan tasavvuru, ağ toplumunun dijital evreninde yeni bir form kazanmış bulunmaktadır.

Max Weber'in (1864-1920) modern toplum kuramında rasyonalizm ve mekanizm temelinde soyutlanmış insanın ideal bilişsel ve fiziksel yetkinliğe erişmesi, 'eski' ya da 'modern öncesi' dünyaya egemen olan 'büyünün çözülmesiyle' olanaklı hale gelmiştir. Büyüsel güçlerin yerini alan 'hesaplayıcı, planlayıcı ve öngörücü' akıl, ilerlemeci felsefi zemin üzerinden kendisini üretmeye devam etmiştir.¹ Hatta öyle ki bilim ve teknolojinin ilerlemesi, ünlü Sosyoloğun '*dünyanın büyüünün bozulması*' olarak adlandırdığı durumun arkasındaki ana itici güç olarak kabul edilmiştir.² Ancak içinde bulunduğumuz bu modern 'yeni dünyanın' en derin paradoksu, 'ilerlemeci' ideolojiye olan inançla atılan her bir ilerici adımın veya atılımın bir ric'at haline dönüşmesi durumu olmuştur.³ Öyle ki modern 'yeni dünyanın' 'ruh-beden' veya 'zihin-beden' düalizmine dayalı biçimde dijital evrende ürettiği yeni onto-robotik varoluş formlarının insanı geliştirme teknolojileri, etik-politik değer üreten varlık olarak insanın ontolojik özgüllüğünü hedef almaktadır.

Modern felsefenin doğuşundan hümanizma fikrine, teknoloji devriminden transhümanizme varıncaya kadar antroposentrik iktidarı tahkim etmek adına insanın bilişsel ve fiziksel yetilerini geliştirme ideali doğrultusunda ortaya çıkan yeni ontolojilere ve ikame edici varoluş formlarına dikkat çeken bu çalışma, özellikle yapay zeka teknolojisinin hukuki muhakeme süreçleri, yargısal edim ve genel olarak hukuk pratiği üzerindeki dönüştürücü etkisini konu edinmektedir. Bu çerçevede çalışma, öncelikle dijital evrenin gelişimiyle birlikte varlık gösteren yeni robotik yaşam formlarına dikkat çekmektedir. Teknolojik gelişim dinamizmine koşutluk arz eder biçimde şekillenen 'insan ötesine' (*post-human*) ulaşma ideali olarak ifade edebileceğimiz transhümanist anlayışın mevcut hukuk sistemi üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

¹ Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, (çev. Talha Parla), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1996, s. 212-213.

² Aupers, Stef, "The Revenge of the Machines: On Modernity, Digital Technology and Animism", *Asian Journal of Social Science*, Vol. 30, Nu. 2, 2002, p. 202.

³ Kılıç, Muharrem, *Pandemi Döneminde Sosyal Haklar Sosyal Hakların Sosyo-Legal Dinamiği*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021, s. 69.

Transhümanist anlayışı yansıtan onto-robotik temsilin bir bileşeni olarak nitelendirebileceğimiz yapay zeka tabanlı karar verme süreçlerinin hukukun temel ilkeleri üzerindeki etkisi analiz edilecektir. Bu onto-robotik temsil aygıtının ‘pratik bilgelik, adalet, hakkaniyet ve merhamet’ gibi erdemlere sahip olup olmamasının adil karar verme mekanizması üzerindeki etkisi değerlendirme konusu yapılacaktır. Son olarak hukuki kesinliğe ve kesintisiz hukuk sistemine ulaşma ideali olarak kavramsallaştırılan ‘hukuki tekillik’ (*legal singularity*) felsefesi ele alınacaktır.

1. Dijital Evrenin Gelişimi: Onto-robotik Varoluş Formları

İnsanlık tarihi, avcı-toplayıcı toplumdaki tarım toplumuna; tarım toplumundan sanayi toplumuna; sanayi toplumundan bilgi toplumuna; bilgi toplumundan süper akıllı topluma doğru evrimsel bir gelişim süreci izlemiştir. Bu evrimsel ve tarihsel izlekte toplumların farklı gelişim evreleri ya da aşamaları ‘*Toplum 1.0, 2.0, 3.0, 4.0 ve 5.0*’ olarak nitelendirilebilir. Bu gelişim evrelerinden Toplum 1.0, doğa ile uyumlu biçimde bir arada yaşayan ve avlanan insan gruplarına; Toplum 2.0, tarımsal üretime, artan organizasyon ve ulus inşasına dayalı topluluklara; Toplum 3.0, sanayi devrimiyle birlikte fordist üretim tarzını olanaklı kılan toplumsal yapılara; Toplum 4.0, bilgi ağlarını birleştirerek katma değer sağlayan bilgi temelli sosyal yapılara; son olarak Toplum 5.0 ise, refah içinde yaşamın idamesini esas alan insan merkezli bir toplumu hedefleyen ‘süper akıllı topluma’ tekabül etmektedir. Günümüz insanlığı, ‘nesnelerin interneti’ (*internet of things*), yapay zeka ve robotik’ gibi dijital teknolojilerin küreselleşmesinin ve hızlı evriminin önemli değişiklikler getirdiği yeni bir dijital çağ içerisinde yaşamını sürdürmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojisinin hızlı gelişimi, toplum düzeninden iş hayatına varıncaya kadar dramatik değişimlere yol açmaktadır. Bu minvalde dijital dönüşüm, yeni değerler oluşturarak dünya genelinde sanayi politikasının ‘temel direği’ haline gelmektedir. Bu küresel dijital dönüşümün etkisiyle “Toplum 5.0” (*Society 5.0*), Ocak 2016 tarihinde Japon Hükümeti tarafından kabul edilen ‘5. Bilim ve Teknoloji Temel Planında’ kavramsallaştırılarak benimsenmiştir.⁴

‘Süper akıllı toplum’⁵ yaratma ideali çerçevesinde Japonya, “Toplum 5.0” felsefesini yaşama geçirme amacını taşımaktadır. Bu ideal, siber alan ile fiziksel alanı bütünleştiren bir sistem üzerinden sosyal sorunların çözümüyle ekonomik ilerlemeyi dengeleyen ‘insan merkezli bir toplum yaratmayı’ hedeflemektedir. Bu çerçevede ‘Toplum 5.0’

⁴ Fukuyama, Mayumi, “Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society”, *Japan Spotlight*, August 2018, p. 47-48.

⁵ Saracel, Nüket; Aksoy, Irmak, “Toplum 5.0: Süper Akıllı Toplum”, *Social Sciences Research Journal*, c. 9, sy. 2, 2020, s. 26-34.

ideali, yapay zeka ve çeşitlenen dijital teknolojileri kullanarak insanların fiziksel ve bilişsel yetilerini aşan gündelik işleri ve diğer sosyal-organizasyonel sistemleri optimize etmeyi amaçlamaktadır. Teknolojiçümlük (*techno-solutionism*) olarak nitelendirilebilecek olan bu optimizasyon, İngiliz medya kuramcılığı Richard Barbrook (1956-) ve Andy Cameron'ın (1940-) '*Kaliforniya İdeolojisi*'⁶ olarak adlandırdıkları '*dotcom neoliberalizminin*' bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ideoloji, günümüzde hukuk sistemlerine egemen olan LegalTech (*hukuk teknolojisi*) uygulamalarını geliştiren girişimcilerin retoriğinde de yer bulmaktadır. LegalTech, yapay zeka ve büyük veri (*big data*) üzerine inşa edilen yeni bir 'akıllı hukuk' (*smartlaw*) çağını başlatmış bulunmaktadır.⁷

Modern bilgisayar teknolojisinin tarihsel geçmişine eş bir zamanlamayla yirminci yüzyılın ortalarında ortaya çıktığı düşünülen yapay zeka, sanayi devriminin açtığı yoğun makineleşme çağının yeni teknik hamlesinin erişim ufkunu göstermektedir. Bu ufuk; 'otonom yapay zeka veya düşünme, konuşma, öğrenme, iletişim kurma, kavramsallaştırma ve hatta algılama' gibi insana özgü varoluşsal niteliklere sahip işletim sistemlerinin kurulmasını öngörmektedir. Bu öngörü, insanları tüm bilişsel ve duyuşsal işlevleriyle değiştirecek robotik bir varoluşun ikame edilmesi fikrine dayanmaktadır.⁸ Bu fikir üzerinden geliştirilen yapay zeka teknolojisi, ekonomik ve toplumsal yapı açısından nihai 'oyun değiştirici' olarak kabul edilmektedir. Büyük bir hızla teknolojik gelişimini sürdüren bu milyar dolarlık endüstri, bir yanda 'inanılmaz mucize' olarak görülürken diğer yanda 'inanılmaz bir korku' kaynağı olarak değerlendirilmektedir.⁹

Bu dijital teknoloji, her bir insan tekini özerk biçimde yönlendirme kapasitesine sahip 'akıllı bir aygıt' olarak nitelendirilmektedir. Yapay zeka teknolojisinin en temel hedeflerinden birisi insan zihnine benzer bir 'düşünme makinesi' üretmektir. Söz konusu hedef, insanın bilişsel kapasite ve zeka seviyesine ulaşarak onun entelektüel performansıyla eşleşebilecek düzeyde yapay zeka tabanlı uygulamalar geliştirmektir.¹⁰ Bu hedef doğrultusunda giderek daha fazla insani görev ve sorumluluklar üstlenen bu dijital yapılar; ekonomik,

⁶ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., Cameron, Andy; Barbrook, Richard, "The Californian Ideology", *Science as Culture*, Vol. 6, Nu. 1, 1996.

⁷ Markou, Christopher; Deakin, Simon, "Is Law Computable? From Rule of Law to Legal Singularity", *University of Cambridge Faculty of Law Research Paper*, 2020, p. 4.

⁸ Bkz., Kılıç, Muharrem, "Ethico-Juridical Dimension of Artificial Intelligence Application in the Fight Against Covid-19 Pandemics", *The Impact of Artificial Intelligence on Governance, Economics and Finance*, Vol. I, (ed. S. Bozkuş Kahyaoglu), Springer 2021, pp. 299-317.

⁹ Schwarz, Elke, "Günther Anders in Silicon Valley: Artificial Intelligence and Moral Atrophy", *Thesis Eleven*, Vol. 153, Nu. 1, 2019, p. 1.

¹⁰ Schwarz, Elke, "Günther Anders in Silicon Valley: Artificial Intelligence and Moral Atrophy", p. 3.

sosyal ve politik davranışlarımızı ve bireysel tercihlerimizi etkilemektedir. Hatta bu etkileme düzeyi, varoluşsal anlamda ‘insani olanın’ bir bütün olarak yadsınmasına kadar varabilmektedir. Nitekim teknolojik ekolojilerin geliştiği yerlerde ‘insanlık durumu’ ya da ‘insan olma hali’, dijital sistemler açısından bir ‘kusur’ olarak kabul edilmektedir.¹¹

‘İnsanlık durumunu’ yadsıyan bu yapay zeka teknolojileri, yalnızca insani yaşamı kolaylaştıran bir teknik-robotik aygıt değil, aynı zamanda üstün bir ‘*Promethean aktörü*’¹² olarak da işlev görmektedir.¹³ Pek çok teknoloji uzmanı, yapay zekanın ‘insanı ikame etmesi değil, iyileştirmesi’ gerektiğini öne sürse de insan ile makine arasındaki hiyerarşik değişim, yapay zekadaki son gelişmelerde açıkça kendini göstermektedir. Nitekim yapay zeka teknolojisi, birçok alanda insanlarla kıyaslandığında çok daha yetkin karar verme kabiliyetine sahip bulunmaktadır. Öyle ki, Alman düşünür Günther Anders’in (1902-1992) 1960’lı yıllarda ifade etmiş olduğu üzere makineler bugün, ‘sözde/sahte kişiler’ (*pseudo persons*) haline gelmiş bulunmaktadır.¹⁴

Düşünüre göre modern insan ile makineler arasındaki ilişki, makinelerin üreticileri ve kullanıcıları olarak makinenin gücüne, mantığına ve kusursuzluğuna giderek daha fazla tabi olduğumuz rollerin tersine çevrilmesiyle karakterize edilmektedir. Bu rolün tersine çevrilmesi neticesinde insanın değeri ve işlevselliği, teknolojik yaratımlar karşısında her geçen gün giderek önemini kaybetmektedir. Böylesi bir yapay makine ekolojisi, yoğun biçimde ‘ruhumuzu yapılandırmaktadır’. İnsanın fizyolojik yapısında, bilişsel yetisinde ve hesaplama kapasitesindeki içsel sınırlamalar; makineler karşısında insan tekini ‘aşağılık’ duygusuna sevk etmekte ve rekabet edemeyecek hale getirmektedir. Bu durumu Anders, insan teki açısından ‘makine olmama’ ve dolayısıyla bir makine ekolojisi içerisinde işlevsel unsur olarak ‘yetersiz’ kalma noktasında bir ‘utanç kaynağı’ olarak nitelendirmektedir.¹⁵

¹¹ Schwarz, Elke, “Günther Anders in Silicon Valley: Artificial Intelligence and Moral Atrophy”, p. 15.

¹² Yunan mitolojisine göre ateşin sırrını Tanrılardan çalarak insanlara veren ve böylece teknolojinin ve medeniyetin gelişmesini sağlayan mitoloji kahramanı Prometheus’tur. Prometheus, insanlığın dünyasını özgür biçimde kendileri adına yaratmasını mümkün kılmıştır. Bkz., Tester, Keith, Review of *Prometheanism: Technology, Digital Culture and Human Obsolescence, Thesis Eleven*, Vol. 148, Nu. 1, 2018, p. 103-105.

¹³ Schwarz, Elke, “Günther Anders in Silicon Valley: Artificial Intelligence and Moral Atrophy”, p. 3.

¹⁴ Schwarz, Elke, “Günther Anders in Silicon Valley: Artificial Intelligence and Moral Atrophy”, p. 6.

¹⁵ Schwarz, Elke, “Günther Anders in Silicon Valley: Artificial Intelligence and Moral Atrophy”, p. 7.

“*Makine sistemi bizim dünyamızdır!*” diyen Anders’e göre, modern toplum bir makineler sisteminden oluşmaktadır. Bu modern mekanik evrende ‘*Promethean boşluğu*’ ortaya çıkmaktadır. ‘*Promethean boşluğu*’, insan ile onun emeğinin ürünleri arasındaki eşzamansızlığı (*asynchronicity*) ifade etmektedir. Bu boşluk, ‘üretim ve ideoloji ilişkileri’; ‘üretim ve hayal gücü’; ‘yapmak ve hissetmek’; ‘bilgi ve vicdan’; ‘makine ve beden’; ‘üretim ve ihtiyaçlar’ arasındaki açığı deyimlemektedir. Ortaya koymuş olduğu çözümlerinde düşünür, Karl Marx’ın (1818-1883) ‘yabancılaşma’ ve Georg Lukács’ın (1885-1971) ‘şeyleştirme’ (*reification*) kavramlarını dikkate almaktadır. Bu doğrultuda Anders; ‘şeyleştirmenin’, ‘üretim araçlarında insan kontrolünün kaybedilmesi’; insanın ‘hiçlik duygusuyla utanç duyması’ ve insanların makineler karşısında aşağılık hissine kapılmaları sonucunda ‘makine üretimi karşısında kendi yetilerini küçümsemesi’ olmak üzere üç aşamasının bulunduğunu öne sürmektedir.¹⁶ Bu çözümler çerçevesinde kavramsallaştırılan ‘*promethean boşluğunu*’ doğuran teknolojik fetişizm; bugün dijital pozitivizm, büyük veri fetişizmi (*big data fetishism*) veya post-hümanist ideoloji gibi yeni biçimler almaktadır.¹⁷

Nitekim bu teknolojik fetişizm neticesinde global dünyada bugün ulusal hükümetler, şirketler, araştırmacılar ve yurttaşlar, verilerin her zamankinden ‘daha büyük, daha hızlı ve daha ayrıntılı’ hale geldiği yeni bir ‘veri dünyasına’ uyum sağlama çabası içerisindeyler. Bu durum bir anlamda ‘veri devrimi’ (*data revolution*) olarak nitelendirilebilir.¹⁸ Sözü edilen veri devrimi neticesinde *Big Brother*’ın yerini *Big Data*’nın aldığı görülmektedir. Böylelikle gündelik yaşamın her bir ayrıntısını boşluksuz biçimde kayıt altına alan bir ‘şeffaflık toplumu’ ortaya çıkmaktadır. Bu ‘şeffaflık toplumu’ yeni bir gözetim teknolojisi üreten ‘*dijital panooptikonu*’ yaratmaktadır.¹⁹

Yeni bir gözetim teknolojisine yol açan dijital distopya tehdidini kavrayabilmek adına, refah devletinde dijital teknolojilerin nasıl kullanıldığı ve bu kullanımların insan hakları üzerindeki etkilerinin sistematik açıdan ele alınması ve sorunların belirlenmesi önem arz etmektedir.²⁰ ‘Aşırı Yoksulluk ve İnsan Hakları’ özel raportörü Philip Alston 2019 yılının sonlarında yayınlamış olduğu raporda, ‘dijital refah

¹⁶ Fuchs, Christian, “Günther Anders’ Undiscovered Critical Theory of Technology in the Age of Big Data Capitalism”, *TripleC*, Vol. 15, Nu. 2, 2017, p. 583.

¹⁷ Fuchs, Christian, “Günther Anders’ Undiscovered Critical Theory of Technology in the Age of Big Data Capitalism”, p. 610.

¹⁸ The United Nations Secretary-General’s Independent Expert Advisory Group on a Data Revolution for Sustainable Development, A World that Counts Mobilising the Data Revolution for Sustainable Development, 2014, p. 5-6.

¹⁹ Han Chul, Byung, *Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü*, (çev. Çağlar Tanyeri), İnkı Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2021, s. 39.

²⁰ Alston, Philip, Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, A/74/48037, October 2019, p. 4.

devletin halen bir gerçeklik' olarak var olduğunu ve/ya dünyanın birçok ülkesinde egemen bir yönetsel gerçekliğe dönüştüğünü' öne sürmektedir. İlgili rapor, insanlığın zombi benzeri bir 'dijital refah distopyasına' (*digital welfare dystopia*) doğru sürüklenme konusunda ciddi bir kaygının varlığından söz etmektedir.²¹

Sonuç olarak 'avcı-toplayıcı' toplumdaki 'süper akıllı' topluma doğru evrilen dünyada insanlık, dijital teknolojilerin küreselleşmesinin ve hızlı evriminin toplumsal dönüşümlere yol açtığı yeni bir 'dijital çağa' tanıklık etmektedir. Ancak yeni düşünümsel deneyimlere doğru evrilen küresel dünyada insanın bu köklü değişim ve dönüşüm çarkında nasıl konumlandırılacağı ve anlamlandırılacağı belirsizliğini korumaktadır. Teknolojik fetişizmin hükümranlığını sürdürdüğü günümüz dünyasında, temel hak ve özgürlüklerin korunması ile özgürlük-güvenlik dengesinin sağlanması noktasında birtakım kırılmalıkların varlığı ciddi bir kaygı konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevcut kırılmalıklara ilişkin global kaygının, post-hümanist dönemde giderek daha da derinleşeceği öngörülmektedir. Bundan ötürü, bireysel ve kamusal yaşamı yoğun biçimde domine eden onto-robotik temsil aygıtlarının etki analizinin gerçekleştirilmesi bir zorunluluk arz etmektedir.

2. Transhümanizm: Onto-robotik Temsil

Modern toplum, felsefi anlamda bilişsel yeniliği gerçeklik düzleminde bir gelişme olarak görme eğilimi ile karakterize edilebilir. 'Yeni' olarak nitelendirilen bu gerçekliği daha iyi tanımlama eğilimi; özgürlüğe, eşitliğe, kolektif ekonomik ve sosyal refaha giden ilerici bir gelişme yolu anlamına gelmektedir. Bu düşünceye göre insan, bilimin neo-pozitivist yüceltilmesi aracılığıyla doğanın egemenliği ve gerçekliğin efendisi olarak kabul edilmektedir.²² Yenilikçi modernizme egemen olan insanı aşma dürtüsü, belirsiz, üst-belirlenimci bir güdü olarak nitelendirilebilir. Nitekim insanlığın deneyimsel sınırlarından kopma arzusu, egemen olan *temsili habitus*'a dair önemli bir motif olarak ortaya çıkabilmektedir.²³

İnsanı aşma dürtüsüne koşutluk arz eder biçimde transhümanizm ideali, insan ırkının entelektüel yetenekleri, fiziksel ve psikolojik performansını artırabilecek teknik-bilimsel çözümler üretmeyi ve yenilikçi uygulamalar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu noktada

²¹ Alston, Philip, Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, p. 1.

²² Toraldo, Marta; Toraldo, Domenico M., "Trans-Human and Post-Human: A Challenge for the Human and Philosophical Sciences", *Open Journal of Philosophy*, Vol. 9, 2019, p. 55.

²³ Toscano, Alberto, "The Promethean Gap: Modernism, Machines, and the Obsolescence of Man", *Johns Hopkins University Press*, Vol. 23, Nu. 3, 2016, p. 593.

transhümanizm, insanların fiziksel ve bilişsel yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan en gelişmiş bilimsel ve teknolojik icatların kullanımını teşvik eden bir akım olarak ortaya çıkmaktadır. Nihai olarak bu akım, insanlık durumunun 'istenmeyen' marazları olarak kabul edilen hastalık ve yaşlanmanın sağaltımını amaçlamaktadır.²⁴ Oxford Üniversitesi İnsanlığın Geleceği Enstitüsü'nden (*Future of Humanity Institute*) transhümanist Nick Bostrom'a (1973-) göre transhümanizm, son yirmi yılda kademeli olarak seküler hümanizme ve aydınlanmacı felsefeye referansla gelişen bir düşünce hareketidir.²⁵

Transhümanizm, Aydınlanmacı hümanizmin kökenlerini kendisine referans alarak hümanizmacı akımı bir üst seviyeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu noktada '*trans-human*' kavramı hem anlam hem de amaç noktasında hümanizmin ötesine geçme biçimini ifade etmektedir. Hümanizm, insan doğasını eğitsel ve kültürel düzeyde geliştirme hedefini güderken; transhümanizm, varoluşsal anlamda insanın biyolojik ve genetik mirasının dayattığı kısıtları, bilim ve teknoloji yoluyla aşmayı hedeflemektedir.²⁶ Bu kapsamda transhümanist anlayışın temel ilkeleri; 'insani geliştirme teknolojilerinin geniş çapta erişilebilir olması; bireylerin kendi bedenlerini diledikleri gibi dönüştürme hakkına sahip olması (morfolojik özgürlük); ve ebeveynlerin hangi üreme teknolojilerini kullanarak çocuk sahibi olacaklarına karar verme hakkına sahip olması (üreme özgürlüğü)' şeklinde sıralanmaktadır.²⁷

Tam da bu noktada 'insanlık durumunun' sınırlılıklarını aşmak anlamına gelen post-human ideale değinmek icap etmektedir. Post-human varlıkların, hasta olmaktan, yaşlanmaktan ve Martin Heidegger'in (1889-1976) deyişiyle '*ölüme doğru bir varlık*'²⁸ olmaktan azat olacağı öngörülmektedir.²⁹ Dünya teknolojik tekillığe (*technological singularity*) doğru evrilirken gelişmiş insanlar (*enhanced human*), trans-humanlar, robotlar ve siborglar (*cyborg*)³⁰ da dahil olmak üzere bir dizi

²⁴ Toraldo, Marta; Toraldo, Domenico M., "Trans-Human and Post-Human: A Challenge for the Human and Philosophical Sciences", p. 55-56.

²⁵ Jotterand, Fabrice, "Human Dignity and Transhumanism: Do Anthro-Technological Devices Have Moral Status?", *The American Journal of Bioethics*, Vol. 10, Nu. 7, 2010, p. 47.

²⁶ More, Max, "The Philosophy of Transhumanism", *The Transhumanist Reader*, (eds. Max More; Natasha Vita), John Wiley & Sons, 2013, p. 4.

²⁷ Jotterand, Fabrice, "Human Dignity and Transhumanism: Do Anthro-Technological Devices Have Moral Status?", p. 47.

²⁸ Bkz., Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, (çev. Kaan H. Ökten), Agora Kitaplığı, 2. Basım, İstanbul 2011, s. 250 vd.

²⁹ More, Max, "The Philosophy of Transhumanism", p. 5-6.

³⁰ Siborg, sibernetik bir organizma, bir makine ve organizma melezi, bir sosyal gerçeklik ve bir kurgu yaratığıdır. Siborg hem hayal gücünün hem de maddi gerçekliğin yoğunlaştırılmış bir görüntüsüdür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Haraway, Donna, "A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late 20th

post-human enkarnasyonu ile desteklenen, gezegendeki tek gelişmiş duyarlı yaşam formu olarak nitelendirilen insanlığın tekeli sona erme riskiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Zira *homo sapiens* türüne, '*robo sapiens*'³¹ olarak kavramsallaştırılan yapay dijital yaratımlar eşlik etmektedir. Teknolojinin baş döndürücü etkisi, insanların 'biyolojik sınırlarının' yanı sıra, insan olmanın 'ne anlama' geldiği noktasındaki sınırlamaları aşarak radikal bir dönüşüme yol açmaktadır. Bu tür radikal dönüşümler neticesinde insan olmanın ne anlam ifade ettiğine dair derin felsefi sorular sökün etmektedir. Öyle ki transhümanist anlayış açısından 'doğal olan' ile 'doğal olmayan' yeni bir anlam düzlemine kavuşmaktadır. Bu 'yeni' anlam düzleminde her şey, yalnızca biyolojik olarak değil, teknolojik olarak da değişim ve gelişim göstermektedir.³²

Teknolojik olarak değişen ve gelişen bu yeni anlam düzleminde insan haysiyeti ile post-human onuru arasındaki ilişkinin nasıl bir düzlemde yer alacağı sorgulanmaktadır. Transhümanistlere göre, insan haysiyeti ile post-humanın onuru birbirleriyle uyumlu ve tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir. Onlara göre modern anlamda insan onuru, kişinin aile soyağacında veya varoluşsal kökeninde değil; var olma potansiyelindedir. Nick Bostrom'a göre onur kavramı, insan türüne ait olma meselesi değil, daha ziyade bir olumsal statü ve potansiyel meselesidir. Bu kapsamda Bostrom, 'ahlaki statü olarak onur' ve 'şerefli olma niteliği olarak onur' olmak üzere iki anlam düzleminde 'onur' tanımına yer vermektedir. Ona göre nitelik olarak onur, "hem insan türü için hem de onun dışındaki varlıklar için söz edilebilen bir tür mükemmellik" halindedir. Bu onur anlayışı insanlık dışı unsurları, yani teknolojik veya antro-po-teknolojik araçları içerdiğinden, insan onurunun transhümanist tanımı açısından önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda insan onurunun antro-po-teknolojik cihazlar açısından mevcudiyeti değerlendirmeye konu edilmelidir. Kişinin kendi öz değerini tanımlayan 'onurun' onto-robotik aygıtlarda mevcut olamayacağını öne süren yaklaşıma karşıt biçimde Bostrom, 'insanlığa özgü alanda ve bunun dışında' post-human onuru (*post-human dignity*) fikrini ortaya atmaktadır. Düşünür, 'cansız nesnelere insan onuruna sahip olamayacağını' kabul etse de cansız nesnelere 'nitelik olarak bir tür onur kazandırılabilirliğini' öne sürmektedir.³³

Century", *The International Handbook of Virtual Learning Environments*, (eds. Joel Weiss; Jason Nolan; Jeremy Hunsinger and Peter Trifonas), Springer 2006, p. 117-118.

³¹ Bloom, Peter, *Identity, Institutions and Governance in an AI World: Transhuman Relations*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2020, p. 218.

³² Cordeiro, José, "The Boundaries of the Human", *World Futures Review*, Vol. 6, Nu. 3, 2014, p. 231.

³³ Jotterand, Fabrice, "Human Dignity and Transhumanism: Do Anthro-Technological Devices Have Moral Status?", p. 49.

Transhümanist idealin geleneksel ‘insan onuru’ anlayışı üzerindeki dönüştürücü etkilerine dair literatürde farklı görüşler bulunmaktadır. Bu çerçevede insan doğasının geliştirilebilir nitelikte olduğunu öne süren Bostrom’a göre, insanın biyolojik doğasını aşması insan onurunu artırıcı bir işlev görecektir.³⁴ Ancak dijital teknolojilerin ‘insan onurunu artırma’ amacıyla araçsallaştırılması, her bir insan tekinin biyolojik ve kişilik olarak benzersizliği yani ‘yerinin doldurulamazlığı’ fikrini ortadan kaldırırken, insan bedeninin ve benliğinin bazı özelliklerinin değiştirilebileceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Bundan ötürü, insanlara özgü bir özellik olan onur kavramı, antropo-teknolojik araçlara atfedilebilecek bir nitelik olarak değerlendirilemez. Nitekim her bir insan teki biyolojik evrendeki ontolojik statüsünden ötürü saygıyı hak etmektedir. Ayrıca bireyin, toplumsallık düzleminde tanınmasını olanaklı kılan ve sosyal olarak oluşturulmuş bir kimliği bulunmaktadır. Bu iki onur düzeyinin kombinasyonu, her bireye benzersizlik veya ‘idiyografik olarak tanımlanmış bir kimlik’ imkânı sunmaktadır.³⁵ Onur kavramı, zorunlu biçimde ontolojik ve işlevsel olmayan bir tanımlamayı gerekli kılmaktadır. Dijital teknolojik aygıtlar, varoluşsal anlamda insanların sahip olduğu kişisel kimliğe erişemezler ve herhangi bir anlatı üretemezler. Zira kimlik ve anlatı, benzersiz bir insani ‘Ben’i gerekli kılan kavramsal oluşuklardır. Dolayısıyla, ‘bedensel uzuvlar, entelektüel yetiler ve ahlaki sezgiler’ gibi değişim yasasına tabi olan şeyler değerini ve nihayetinde itibarını kaybetmeye mahkumdurlar.³⁶

Transhümanizmin kavramsal çerçevesini ve gerçekleştirmeyi hedeflediği idealleri ifade ettikten sonra transhümanist anlayışın hukuk sistemleri üzerinde nasıl bir etki yaratacağının sorgulanması icap etmektedir. Bu bağlamda tartışmaların odak noktası, insan genetiğinin değiştirilmesine yönelik hangi iyileştirmelere yasal olarak izin verileceği, hangi müdahalelerin insanlık dışı kabul edileceği ve insan bedenine yönelik yasal müdahalelerin neler olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Aynı zamanda transhümanistik anlayış çerçevesinde geliştirilen insan tasavvuru üzerinden ‘insan haklarının’ nasıl uygulanabileceğinin ve hukukun temel ilkelerinin *trans-human* çağına nasıl adapte edileceği ve değiştirilebileceğinin analizi de önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷ Nitekim yapay zeka ve transhümanizmin gelişimi, insan olmanın ne anlama geldiğine ve insan haklarında kimin veya neyin ‘insan’ olduğuna ilişkin bir sorgulamaya yol açmaktadır. Mevcut insan

³⁴ Jotterand, Fabrice, “Human Dignity and Transhumanism: Do Anthro-Technological Devices Have Moral Status?”, p. 47.

³⁵ Jotterand, Fabrice, “Human Dignity and Transhumanism: Do Anthro-Technological Devices Have Moral Status?”, p. 50.

³⁶ Jotterand, Fabrice, “Human Dignity and Transhumanism: Do Anthro-Technological Devices Have Moral Status?”, p. 51.

³⁷ Bloom, Peter, *Identity, Institutions and Governance in an AI World: Transhuman Relations*, p. 223-224.

hakları doktrini, ‘insanı’ insan haklarının güvence sistematüğinde ayrıcalıklı özne olarak kabul etmektedir.³⁸ Transhümanist insan hakları söyleminde, mevcut insan hakları doktrininde ayrıcalıklı özne olan ‘insanın’ nasıl ve ne biçimde konumlandırılacağına ilişkin bir belirsizlik durumu söz konusudur. Bu durum, transhümanist hukuk sisteminde ‘insan haklarının’ varlığına ve mahiyetine ilişkin sorgulamaları da beraberinde getirmektedir.

Bu kapsamda transhümanist anlayışa dayalı hukuk sistemleri açısından tehlike arz eden durum, bu anlayışın hukuki kontrol mekanizmalarını ve sosyal disiplin sistemlerini yeniden üretmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılaşılan bu durum, insan ile robotik aygıtlar arasındaki ilişkilere dair protokollerin düzenlenmesine gerek olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu durum, güçlü bir sosyo-ekonomik sistem inşa etmek adına hukuku hem felsefi hem de pratik hukuk uygulaması açısından yeniden yapılandırmak anlamına gelmektedir. Sözü edilen perspektif açısından değerlendirildiğinde transhümanizm, yeni bir toplum türü ve buna uygun bir hukuk sistemi yaratmanın aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu yeni toplum türü, ‘robotlar ile insanların’ ‘iyi yaşamın’ var edilebilmesi adına nasıl bir iş birliği yapacaklarına ilişkin öngörüye dayanmaktadır.³⁹

Transhümanist anlayışın egemen olduğu toplumsal yapıda hukukun sistemsel dönüşümüne ilişkin farklı gelecek öngörülleri bulunmaktadır. Bu türden öngörülleri dillendiren fütüristlerden İngiliz yazar Richard Susskind’e (1961-) göre, zaman içerisinde tüm hukuksal yapılar, iş uygulamalarına, beynimize ya da uzaktan erişilebilecek çiplere veya ağlara gömülü olacaktır. Fütürist Susskind’e göre bugün insanlık, matbuat temelli sanayi toplumu (*print-based industrial society*) ile teknoloji tabanlı internet toplumu arasındaki geçiş aşamasının son evresine gelmiş bulunmaktadır.⁴⁰

Bu noktada yapay zeka temelinde otomatlaşan hukuk mekanizmaları, insanın bireysel özerkliği üzerinde de olumsuz bir etki yaratacaktır. Öyle ki etik kararların ‘kusurlu’ insanların yetki alanından çıkarılarak ‘kusursuz’ makinelerin zekasına havale edilmesi, insan özerkliğini her geçen gün daha fazla kısıtlanabilme tehlikesine maruz bırakmaktadır. Maruz kalınan bu kısıtlılık durumunun ‘moral atrofi’ olarak nitelendirilmesi mümkündür. Bu süreçte yalnızca hukuki normlara ve kurallara bağlılık gösteren tekil yurttaşlar, bireysel

³⁸ Kayum, Ahmed, “Delinking The “Human” From Human Rights: Artificial Intelligence and Transhumanism”, <https://www.openglobalrights.org/delinking-the-human-from-human-rights-artificial-intelligence-and-transhumanism/>, Erişim tarihi: 18.03.2021.

³⁹ Bloom, Peter, *Identity, Institutions and Governance in an AI World: Transhuman Relations*, p. 235.

⁴⁰ Susskind, Richard, *Tomorrow’s Lawyers: An Introduction to Your Future*, Oxford University Press, Second Edition, United Kingdom 2017, p. 192.

eylemlerinin altında yatan etik seçimleri takdir edemeyen robotik ve otomatlaşan bir varlık haline gelebilirler.⁴¹

Sonuç olarak, yapay zeka ve robotların artan yaygınlığının yanı sıra insanüstü bir toplumun eşzamanlı yükselişi de mevcut hukuk sistemlerinin dramatik biçimde revizyonunu gerekli kılmaktadır. Ancak bu durumun, hukuk felsefesi ve hukuk pratiği açısından benzersiz bir güçlük oluşturduğu ve tartışma alanı açtığı görülmektedir. Zira mevcut teknolojik gelişmeler doğrudan veya dolaylı biçimde hukuk düşüncesini ve haklar sistematiğini ‘dönüşüme’ uğratmaktadır. Transhümanizmin hem teorik anlamda gelişimi hem de uygulamada artış gösteren yükselişi, hukukun kapsamına ve uygulamasına dair derin analizleri zorunlu kılmaktadır.⁴²

3. Yargısal Edim ve Yapay Zeka

Yapay zeka modellerinin yargı kararlarına uygulanmasına dair bir değerlendirme yapmak adına öncelikle yargısal karar verme süreçlerine ve bu süreçte yargıçlar tarafından geliştirilen gerekçelere ilişkin teorik bir çerçevenin sunulması zorunluluk arz etmektedir. Zira yargısal karar verme süreçleri son derece karmaşık ve problematik bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı yargı sistemlerinin çeşitlenen yargısal edim türleri, yargısal karar verme süreçlerinin neredeyse sonsuz bir çeşitlilik yelpazesi içerdiğini göstermektedir. Yargısal karar verme süreçlerini etkileyen faktörler, mahkemelerin kurumsal yapısından usul kurallarına; davaların fiili koşullarından maddi kuralların içeriğine varıncaya kadar büyük bir çeşitlilik arz etmektedir.⁴³

Tipolojik açıdan yargılama ediminde bulunan özne, karar verme sürecinde hem ‘öngörü’ hem de ‘muhakeme’ yeteneklerini kullanmaktadır. Yapay zeka sistemleri, karar verme sürecinin ‘öngörü’ ile ‘muhakeme’ aşamalarını ya da adımlarını birbirinden ayırıştırabilme yetisine sahiptir. Ancak bu yapay sistem, karar verme süreçlerinin yalnızca ‘öngörü’ adımını gerçekleştirebilmektedir. Yapay zeka sistemlerinin yalnızca ‘öngörü’ adımını gerçekleştirebilmesi, insan bilinci tarafından üretilen yargısal kararların niteliksel değerini yükseltmektedir. Yargısal edim, ‘deneyim, empati ve yaratıcılık’ gibi bir dizi insan becerisini kullanarak hem yasal referansları hem de mevzuat dışındaki birtakım girdileri birleştirmektedir. Bu insani edim, yurttaşlar açısından sonuçların değerlendirilmesini olanaklı kılmasından ötürü etik

⁴¹ Casey, Anthony, “Self-Driving Laws”, *University of Toronto Law Journal*, Vol.429, 2016, p. 438.

⁴² Bloom, Peter, *Identity, Institutions and Governance in an AI World: Transhuman Relations*, p. 212-215.

⁴³ Taruffo, Michele, “Judicial Decisions and Artificial Intelligence”, *Judicial Applications of Artificial Intelligence*, (eds. Giovanni Sartor; Karl Branting), First Edition, Springer 1998, p. 207.

bir bileşene (ahlaki yargı) de sahip bulunmaktadır.⁴⁴ Bu noktada “yargılama ediminin, yalnızca hukuksal ve prosedürel bir akıl yürütme veya karar alma sürecini değil; aynı zamanda adalet, hakkaniyet ve özgürlük gibi pratik erdemlerin tikel eylemlere ve durumlara uygulanmasını” da kapsamına aldığı ifade edilebilir.⁴⁵

Tasarımcısı tarafından ilgili ‘girdilerin’ yapay zekaya yüklenmesi sonrasında yapay zeka uygulamasının otonom biçimde etik yargılarda bulunmasının mümkün olduğunu savunan birtakım görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, farklı değer yargılarına sahip yazılımcıların üretmiş oldukları algoritmaları kendi değer yargıları çerçevesinde tasarlamalarının ‘rasyonel’ bir gerekçesinin bulunması durumunda bunun etik bir tutum olacağı kabul edilmektedir. Bu görüşe karşıt biçimde, değer yargılarının her zaman etik olmadığı, dolayısıyla belirli değer yargıları temelinde üretilen algoritmaların onlara etik nitelik kazandırmadığı öne sürülmektedir.⁴⁶

Yargılama pratiği açısından etik değer yargılarının toplumsal dönüşüm dinamiği doğrultusunda değişmesinden ötürü, bu durumun işlevsel olmayacağına dair birtakım kuşular dillendirilmektedir. Nitekim sosyal değişime bağlı biçimde varlık gösteren yeni toplumsal durumlar, yeni etik değer yargılarını gerekli kılabilmektedir. Öyle ki bazı durumlarda yeni toplumsal gerçeklikler, mevcut etik çerçevelere yerleştirilmek için yeni değer yargılarına ihtiyaç duyabilmektedir. Bundan ötürü, toplumsal koşulların değişimine bağlı biçimde yapay zekanın, sözü edilen yeni durumlara uyum sağlayabilmesi adına yenilenen insani yargılara gereksinimi bulunacaktır. Etik değerlerin değişimi, yapay zeka uygulamalarına içkin ahlaki yargılar açısından yeni insani girdileri gerekli kılacaktır. Burada yapay zekanın, insanların sahip olduğu ‘pratik bilgelik’ (*practical wisdom*) karşısında yapay bir bilgelige (*artificial wisdom*) sahip olamayacağını da ifade etmemiz gerekmektedir. Bu noktada etik yargıyı içeren bilgelige duyulan gereksinim, yargısal karar verme süreçlerinde insani bilincin ontolojik konumunu muhafaza eden bir işlev görmektedir.⁴⁷

Toplumun demokratik çoğunluğunun iradesini temsil eden bir dizi değer ve etik rehberine sahip olan bir yapay zeka uygulamasını

⁴⁴ Bell, Felicity; Legg, Michael, “Artificial Intelligence and The Legal Profession: Becoming The AI-Enhanced Lawyer”, *University of Tasmania Law Review*, Vol. 38, Nu. 2, 2019, p. 37.

⁴⁵ Satıcı, Murat, “Adalet, Yasallık ve Demokrasi Uğraklarında Yargı Meselesi”, *Yargıya Felsefeyle Bakmak*, Yapı Kredi Yayınları, (haz. Kurtul Gülenç; Özlem Duva), 1. Baskı, İstanbul 2016, s. 215.

⁴⁶ Iphofen, Ron; Kritikos, Mihalis, “Regulating Artificial Intelligence and Robotics: Ethics By Design In A Digital Society”, *Contemporary Social Science*, 2019, p. 7.

⁴⁷ Davis, Joshua P., “Artificial Wisdom? A Potential Limit on AI in Law (and Elsewhere)”, *Oklahoma Law Review*, Vol. 72, Nu. 1, 2019, p. 67.

programlamanın zorlukları aşılabılırsa, yapay zekanın hala doğru olanı yapacak yargısal yetiye ve bilgeliğin mevcudiyetine dair kuşklar devam edecektir. Başka bir deyişle 'pratik bilgeliği', duyguları bulunmayan ve bir karara dayanak teşkil edecek herhangi bir deneyime sahip olmayan algoritmik bir aygıtta programlamanın imkanına ilişkin sorgulamalar sürecektir.⁴⁸ Zira Filozof Aristoteles'e (m.ö. 384-322) göre kardinal etik erdemlerden birisini teşkil eden '*phronesis*', yargısal edimin 'pratik bilgeliği' temelinde icrasını olanaklı kılmaktadır.⁴⁹ Bu noktada bilgeliğin yalnızca, yeni bir durumla başa çıkabilmek adına analitik becerilere sahip olma meselesi olmadığını ifade etmemiz gerekmektedir. Nitekim pratik bilgeliği (*phronesis*),⁵⁰ kişinin kararlarına rehberlik edecek bir dizi deneyime sahip olmayı da gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda bir yapay zeka uygulamasının algoritmik bir program üzerinden yargısal edimi deneyimleme biçiminin analizi önem arz etmektedir.⁵¹

Bu noktada hukuk kuramcısı Eugene Volokh (1968-), yargısal karar verme süreçleri açısından bir 'yapay zeka yargıçısı' tarafından verilen kararların geçerliliğine dair 'hukuki Turing testi' deneyimini önermektedir. Volokh'a göre, yargısal edim açısından önem arz eden nokta, algoritmik çıktının 'ikna edici' nitelikte olmasıdır. Ona göre bir yapay zeka uygulamasının karar mekanizması, adli kararları yeterli düzeyde bir yetkinlikle yazabiliyorsa, iyi bir yapay zeka yargıçısı olmak için yeterince zekidir. Öyle ki Volokh'a göre bir yapay zeka sisteminin, güvenilir ve yetkin biçimde kararlar verebilmesi durumunda, bu kararların nasıl üretildiğine dair sorgulamaların bir anlam ifade etmemesinden ötürü bu kararların doğrudan kabulü icap etmektedir.⁵²

Bütün bunlara rağmen yapay zeka sistemlerinin yargısal karar mekanizmalarının mekanik performansı, 'insan hakları, özgürlük, eşitlik ve demokrasi' gibi temel değerlerin gerçeklik kazanması açısından genel bir kaygı durumu yaratmaktadır. Öyle ki bir bilgisayar yargıçısının (*computer judge*) bu değerlere sahip olma olasılığı, uzun vadede makine öğrenimi açısından daha üst düzeyde bir yetkinliği gerekli kılmaktadır. Ancak Volokh, böyle bir durumda önemli olanın süreç değil, sonuç olduğunu öne sürmektedir. Ona göre bir yapay zeka yargıçısının daha adil kararlar verebiliyor olması durumunda, 'bilgeliği', 'hakkaniyet' ve 'merhamet' gibi birtakım erdemlerin mevcudiyetinin herhangi bir

⁴⁸ Braga, Adriana; Logan, Robert K., "The Emperor of Strong AI Has No Clothes: Limits to Artificial Intelligence", *Information*, Vol. 8, 2017, p. 18.

⁴⁹ Bkz., Aristoteles, *Nikomakos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), BilgeSu Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2009, s. 117-118.

⁵⁰ Bkz., Michelon, Claudio, "Practical Wisdom in Legal Decision-Making", *Edinburgh School of Law Working Paper Series*, 2010, p. 12.

⁵¹ Braga, Adriana; Logan, Robert K., "The Emperor of Strong AI Has No Clothes: Limits to Artificial Intelligence", p. 18.

⁵² Markou, Christopher; Deakin, Simon, "Is Law Computable? From Rule of Law to Legal Singularity", p. 5.

önemi bulunmamaktadır. Yapay zeka yargıcının ‘kamu vicdanını tatmin eden kararlar’ verebilmesi yeterli görülmektedir.⁵³

Yargısal edimi ve yargıçlık mesleğini mekanik bir iş koluna indirgeyen bu yaklaşıma katılmak mümkün gözükmemektedir. Zira yargısal edimin temel değerlerini oluşturan ‘adalet, hakkaniyet ve bilgelik’ erdemlerinin robotik teknolojinin mekanik dili dolayısıyla temsili veya ikamesi olanaksızdır. Algoritmik yargıçların verili mekanik hafızası ve dili üzerinden maddi ‘adaletin’ tesisine ilişkin naif beklentinin yersizliği, adalet idesine yönelmiş yargısal edimin kurucu değerleri/erdemleri dikkate alındığında açıklığa kavuşmaktadır. Yargısal edimin adalet idealitesine yöneliminin maddi unsurunu oluşturan yargısal erdemlerin çok boyutlu anlamsal içeriği, bu noktada bize açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Öyle ki yargısal erdemler, ‘yargısal akıl’ (*judicial intelligence*), ‘yargısal dürüstlük’ (*judicial integrity*) ve ‘yargısal bilgelik’ (*judicial wisdom*) olmak üzere üç temel edimsel değer üzerinden açıklanabilmektedir. Yargısal edime yön tayin edici nitelikteki bu erdemlerden ilkini oluşturan ‘yargısal akıl’, hukuku anlama ve kuramsallaştırmada bir yetkinliği hedeflemektedir. İkinci temel erdemi oluşturan ‘yargısal dürüstlük’ ilkesi, yargısal edimin öznesi (‘iyi yargıç’) açısından ‘hukukun üstünlüğüne’ sadakat ve ‘hukukun tutarlılığı’ noktasında kişisel bir kaygıyı gerekli kılmaktadır. Üçüncü temel erdemi oluşturan ‘yargısal bilgelik’ ilkesine göre ise ‘iyi yargıç’, hukukun amaçlarını ve uygun araçlarını seçebilme noktasında ‘pratik bilgeliğe’ sahip olmak durumundadır.⁵⁴

Yargı kararlarının ‘karmaşıklığı, değişkenliği ve takdir yetkisini’ gerekli kılan doğası, hukuki muhakemenin salt mantıksal kurallar çerçevesinde ve yapay zeka modelleri üzerinden uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Nitekim hukuki muhakemeyi formalleştirme veya yargıcın muhakemesini ‘bilgisayarlaştırmaya’ (*computerize*) yönelik girişimlerin yargısal karar verme süreçlerinin karmaşık doğasını yorumlayamadığı ve yargıcın muhakeme modellerini üretme noktasında başarılı olamadığı kaydedilmektedir. Öte yandan, karar verme prosedürünün mantıksal modellere indirgenemeyecek kadar ‘karmaşık, değişken, belirsiz, bulanık ve değer yüklü’ olduğu ifade edilmelidir.⁵⁵

Bu kapsamda yargıçların takdir yetkisine sahip olması, yapay zeka tabanlı karar mekanizmalarının tasarlanmasındaki en büyük

⁵³ Volokh, Eugene, “Chief Justice Robots”, *Duke Law Journal*, Vol. 68, 2019, p. 1189.

⁵⁴ Solum, Lawrence B., “The Virtues and Vices of a Judge: An Aristotelian Guide to Judicial Selection”, *Southern California Law Review*, Vol. 61, 1988, p. 1140.

⁵⁵ Taruffo, Michele, “Judicial Decisions and Artificial Intelligence”, p. 216.

zorluklardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁶ Burada özellikle 'takdir yetkisinin'⁵⁷ kullanıldığı durumlar açısından bir değerlendirme yapılması icap etmektedir. Öyle ki mahkemelerin takdire bağlı kararlarını rasyonelleştirme girişimi birkaç önemli sorunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca 'güçlü takdir yetkisi' ile 'zayıf takdir yetkisi' arasında da bir ayırım yapılmak durumundadır. Zira özellikle 'zor davalarda' yargıç, teorik olarak sınırsız bir alternatifler yelpazesi içerisinde kendi kararını seçmekte ve münferit davanın yalnızca kendine özgü niteliklerini hesaba katmaktadır. Yargısal edimi ifa eden yargıcın tümüyle özgür ve otonom olması durumunda 'güçlü takdir yetkisinin' varlığından söz edilebilir. Diğer yanda yargıcın otonom biçimde kendi kararını vermekte nispeten özgür olması durumunda ise, 'zayıf takdir yetkisinden' söz edilmektedir.⁵⁸ Bu nedenle kaçınılmaz biçimde, yargısal karar verme süreçlerinin otomatizasyonuna ilişkin girişimler, konuya ilişkin aykırı kuramsal yaklaşımları paranteze alarak ifade edecek olursak, hukuki muhakemenin özgül doğasının bir gereği olarak kabul edilen 'takdir yetkisini' dikkate almak durumundadır.⁵⁹

Parantez açarak işaret ettiğimiz 'takdir yetkisine' ilişkin birbiriyle çatışık kuramsal yaklaşımlar, hukuk uygulamasına dair ilgi çekici bir tartışma zemini yaratan Hart-Dworkin diyalektiğinde ortaya çıkmıştır. Hart'ın 'gölgeli davalar' (*penumbral cases*); Dworkin'in ise 'zor davalar' (*hard cases*) olarak adlandırdığı uyuşmazlıklarda yargıcın mevcut hukuk kuralları içerisinde bir çözüm bulamadığı durumlarda Hart, yargısal süreçte 'takdir yetkisinin' devreye girmesini öngörmüştür. Bu tür davalarda Hart, yargıcın kuralı aşacak biçimde 'takdir yetkisini' kullanabileceğini öne sürmüştür.⁶⁰ Hart'a göre kuralların 'açık dokusu' ya da 'açık metin' (*open texture*) niteliğinde oluşu, mahkemelerin ilgili davalarda tarafların 'yarışan menfaatlerini' dengelemek suretiyle geliştirebilmeleri adına oluşturulan yargısal edim alanına tekabül etmektedir. Her hukuk sisteminde 'belirsizlik taşıyan standartların anlaşılır kılınması, yasalardaki belirsizliklerin giderilmesi ve bağlayıcı içtihatlarla ilişkin kuralların geliştirilmesi' gibi konularda geniş bir muhakeme alanı mahkemelerin takdir yetkisine bırakılmaktadır.⁶¹

⁵⁶ Leith, Philip, "The Judge and the Computer: How Best 'Decision Support'?", *Judicial Applications of Artificial Intelligence*, (eds. Giovanni Sartor; Karl Branting), First Edition, Springer 1998, p. 191.

⁵⁷ Yargılama sürecinde 'takdir yetkisinin' kullanımına ilişkin tartışmanın ayrıntıları için bkz., Dworkin, Ronald, *Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, 1977. Hart, H. L. A., *The Concept of Law*, (eds. Penelope A. Bulloch and Joseph Raz), Oxford University Press, Second Edition 1994, p. 272.

⁵⁸ Taruffo, Michele, "Judicial Decisions and Artificial Intelligence", p. 216.

⁵⁹ Leith, Philip, "The Judge and the Computer: How Best 'Decision Support'?", p. 191.

⁶⁰ Türkbağ, Ahmet Ulvi, "Hart-Dworkin Tartışmasının Ana Hatları", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arşivi*, (ed. Hayrettin Ökçesiz), 2007, sy. 16, s. 325.

⁶¹ Hart, H. L. A., *The Concept of Law*, p. 132, 136.

Öte yandan Dworkin'e göre sistemsal olarak hukuk, 'takdir yetkisini' gerekli kılacak biçimde salt kurallar manzumesinden oluşmamaktadır. Ona göre hukuk uygulaması, kuralların yanı sıra ilkelerin de yorumsal işlev icra ettiği sistemsal bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu noktada ilkeler, hukuk kurallarının 'temeli, meşruiyet kaynağı ve yanı sıra gerekçesi' olarak da işlev görmektedir. Bundan ötürü özellikle 'zor davalarda' ilgili uyuşmazlığa uygulanacak olan hukuk kuralını yetersiz bulması durumunda yargıç, hukuk ilkelerine bağlı biçimde hukuk uygulamasını gerçekleştirmek durumunda kalmaktadır.⁶²

Ancak yapay bir bilince sahip olan robotik aygıtların insanın bilişsel yetilerinin yanı sıra özellikle duyuşsal becerilerini gerekli kılan 'takdir yetkisini' ikame edebilmesi olanaklı değildir. Nitekim yargıçların, adalet idealitesi doğrultusunda ve pratik bir bilgelikle biçimlendirdikleri tercihleri ile birikimsel olarak edindikleri mesleki deneyimlerinin saf biçimde formelleştirilmiş mekanik bir muhakeme üzerinden üretilmesi mümkün görülmemektedir. Hukuk kuramsal açıdan kabul edildiği takdirde, 'yasal boşlukların' doldurulmasına yönelik olarak başvuru 'takdir yetkisinin' salt biçimde bir 'bilinç' ürünü olduğunu öne sürmek isabetli değildir. Zira hukuki muhakeme sürecinde vicdan ve sezgi gibi başkaca insani yetiler bilince eşlik etmektedir.

Bu noktada özellikle kişilerin ya da yurttaşların temel hak ve özgürlük alanlarına kısıtlayıcı müdahaleler doğurabilecek olan ceza adaleti alanına dikkat çekmemiz icap etmektedir. Zira yapay bilincin ceza muhakemesi alanında yargısal edimi ifa etmesi, özellikle insan haklarına ilişkin birtakım olumsuz etkiler doğuracağı öngörülmektedir. Nitekim algoritmik kararlar üreten yapay zeka sistemlerinin karmaşık doğası, yargılamanın taraflarının sahip olduğu 'silahların eşitliği ilkesi' de dahil olmak üzere 'adil yargılanma hakkını' ihlal edebilme potansiyeline işaret etmektedir.⁶³ Ayrıca bu sistemlerin karmaşık doğası, karar verme mekanizmasının şeffaflığı noktasında büyük bir engel teşkil etmektedir. Öyle ki algoritmik karar verme süreçlerinin opak niteliğinden ötürü, 'veri toplama, modelleme veya profilleme' için gerekli olan veri seçimleri ve doğabilecek sistemsal hatalar, genellikle şeffaf bir biçimde raporlanamamaktadır. Bu durum da özellikle yargısal karar verme süreçleri açısından ciddi bir zorluk oluşturmaktadır.⁶⁴

Bir diğer zorluk, gelecekte yargıçların yerini alacağı öngörülen yapay zeka yargıçlarının sosyal değişime bağlı biçimde yeni hukuki

⁶² Türkbağ, Ahmet Ulvi, "Hart-Dworkin Tartışmasının Ana Hatları", s. 325.

⁶³ Leslie, David, Burr, Christopher, Aitken, Mhairi, et al. "Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy, and the Rule of Law: A Primer", The Council of Europe, 2021, p. 15.

⁶⁴ European Union Agency for Fundamental Rights, "Getting The Future Right Artificial Intelligence and Fundamental Rights", Office of the European Union, Luxembourg 2020, p. 68.

emsaller yaratma noktasında düzenleyici bir eskime boşluğunun (*regulatory gap of obsolescence*) ortaya çıkmasıdır. Yapay zeka yargıçlarının emsal kararlar üretememesi durumu, kaçınılmaz biçimde hukuk doktrinini işlevsiz hale getirecektir. Ayrıca yargıçların onto-robotik temsil aygıtlarıyla ikame edilmesi, 'hukuk sisteminin kendisini güncelleme yetisini' kaybetmesine yol açacaktır. Bu yetisel kayıp, genel hukuk sistemi üzerinde tehlikeli bir durumun doğmasına sebebiyet verecektir. İkame yapay zeka yargıçları hukuksal yorumu 'durağanlaştırmak' ve hukuk doktrinini 'donuklaştırmak' suretiyle hukukun sistemsel gelişimini engelleyecektir. Geleceğin yapay zeka yargıçları karmaşık davaları sonuçlandırabilme kapasitesine sahip olabilseler de vermiş oldukları kararların hukuk doktrininde yeni bir paradigma oluşturabilmesi ve ilgili kararların hukuk doktrinine temel teşkil edebilmesi olası görülmemektedir.⁶⁵ Dünyadaki mevcut hukuk sistemlerinin kavramsal özgüllükleri ve yerleşik kurumsal yapıları dikkate alındığında bu durum daha bariz biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada özellikle, *common law* sisteminin egemen olduğu ülkelerin hukuk sistemlerinde inşâî bir hukuk kaynağı oluşturan 'emsal karar' (*precedent law*) hukuku, ilgi çekici bir örnek olarak kaydedilebilir. Bütün bu sistemsel özgüllükler dikkate alındığında, yapay bir bilinç üzerinden üretilen yargısal kararların, hukuk doktrinleri açısından değeri ve/ya konumu tartışmaya açık biçimde belirsizliğini sürdürmektedir.

Sonuç olarak, bir bilgisayar programında yargıçların hukuki muhakemesini modellemenin, herhangi bir pozitif hukuk sistemini modellemek kadar imkânsız olduğu ifade edilebilir. Nitekim hukuki muhakeme, herhangi bir davaya ilişkin olgusal gerçeklik ile söz konusu davaya uygulanabilir hukuk kurallarının değerlendirilmesi ve yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu nedenle yapay zeka tabanlı karar mekanizmaları, çok boyutlu, *a priorik* biçimde tanımlanamayan ve kimi zaman da yargıcın 'takdir yetkisine' dayanan bütünlüklü hukuki muhakeme sürecini ikame edemeyecektir.⁶⁶ İnsanın bilişsel ve davranışsal yetilerini ikame etme iddiasıyla geliştirilen yapay zeka tabanlı mekanik bilinç, özünde bir yorumsama faaliyeti olan yargısal edimin ne maddi temelde adalet idealitesine yönelimini gerçekleştirebilecek ne de adalet değerini üretebilme kapasitesine erişebilecektir.

⁶⁵ Gutierrez Gaviria; Carlos Ignacio, *The Unforeseen Consequences of Artificial Intelligence (AI) on Society A Systematic Review of Regulatory Gaps Generated by AI in the U.S.*, RAND Corporation, Dissertation, 2020, p. 121.

⁶⁶ European Commission For The Efficiency of Justice (CEPEJ), European Ethical Charter On The Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment, Strasbourg, 3-4 December 2018, p. 36.

4. Yapılandırılmış Vicdan: Algoritmik Yapay Vicdan

'Vicdan' terimi, tarihsel süreç içerisinde farklı medeniyet havzaları ve kültür çevrelerinde farklı anlamsal çerçevelere sahip olmuş bir kavramdır. Anlamsal ve tanımsal farklılıkları paranteze alarak ifade edecek olursak vicdan kavramı, 'bireyin ahlaki açıdan neyin doğru veya yanlış olduğuna dair yargısı' olarak değerlendirilebilir.⁶⁷ Kavram, 'kişiyi kendi davranışları hakkında bir yargıda bulunmaya sevk eden; kişinin sahip olduğu etik değerleri üzerine dolaysız ve kendiliğinden yargılama yapmasını sağlayan bir güç' olarak da tanımlanmaktadır. Kimi felsefi literatürde ise vicdan kavramı, 'insanın görgü ve bilgileriyle kendini yargılama yetisi' olarak nitelendirilmektedir. Kavramın etimolojik kökeninden hareketle geliştirilen bir tanımlamaya göre ise 'vicdan', Tanrısal bir sezgi değil, daha çok bir bilinçsellik durumuna işaret etmektedir.⁶⁸

Latince'de vicdan, 'ortak' (*con*) 'bilgi' (*scienceia*) anlamına gelmektedir. Bu noktadan hareketle *so con scientia*, 'topluluk standartları bilgisi' anlamında kullanılmaktadır.⁶⁹ Bu kapsamda tipolojik açıdan vicdan, bireyin kendisini bağlı ya da ait hissettiği grubun birtakım sosyal standartlarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla vicdan temelli karar verme ediminin, yalnızca bilişsel süreçlerle açıklanması olası görülmemektedir. Zira temelde vicdan, 'insanı belirli bir yöne iten duygular ile bu duygu ve dürtüleri belirli bir eyleme doğru şekillendiren yargı' olmak üzere birbiriyle ilişkili iki edimsel unsuru bünyesinde taşımaktadır.⁷⁰

Etimolojik kökenleri dikkate alındığında 'vicdan' ile 'bilinç' kavramlarının birbirinden izler taşıdığı ifade edilebilir. Nitekim her iki kavram, Latince kökenli '*conscio*' kelimesinden türetilmiştir.⁷¹ Bunlardan bilinç kavramı, özellikle zihin-beden (*mind-body*) ikilemi ile 'güçlü yapay zeka' ve 'zayıf yapay zeka' tartışmalarında önemli bir rol oynamaktadır.⁷² Öyle ki insanın nöro-fizyolojik yapısında vicdana sahip zeka (*intelligence*) ile bilinç, bir bağlantısallık ilişkisi içerisinde bilişsel fonksiyonlarını icra etmektedir. Zeka ile bilinç arasındaki bu bağlantısallık ilişkisinden ötürü, varoluşsal amaçlarımız ve eylemlerimizi tayin eden değer dünyamız

⁶⁷ Churchland, Patricia S., *Conscience: The Origins of Moral Intuition*, p. 9. Ayrıca felsefi bağlamda vicdan kavramını tanımlayıcı düşünceler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Shytov, Alexander Nikolaevich, *Conscience and Love in Making Judicial Decisions*, (eds. Francisco J. Laporta; Aleksander Peczenik; Frederick Schauer), Springer Science, 2001.

⁶⁸ Feyzioğlu, Metin, *Ceza Muhakemesinde İspatın Ölçütü Olarak Vicdani Kanaat*, İshk Yayınları, İstanbul 2015, s. 162.

⁶⁹ Churchland, Patricia S., *Conscience: The Origins of Moral Intuition*, W. W. Norton & Company, London & New York 2019, p. 8.

⁷⁰ Churchland, Patricia S., *Conscience: The Origins of Moral Intuition*, p. 9.

⁷¹ [https://www.wordsense.eu/conscire/#:~:text=%22know%22\),-Verb,I%20know%20well](https://www.wordsense.eu/conscire/#:~:text=%22know%22),-Verb,I%20know%20well), Erişim tarihi: 4.04.2021.

⁷² Hildt, Elisabeth, "Artificial Intelligence: Does Consciousness Matter?", *Frontiers in Psychology*, 2019, p. 1.

vicdanımız tarafından yönetilmektedir. Günümüzün yapay zeka teknolojisinde ise zeka ile bilinç, birbirinden ayrıık biçimde yapılandırılabilir. Bu iki insani yetinin yapay zeka sistemlerinde birbiriyle ilişkili bir yapı olarak nasıl programlanabileceği halen belirsizliğini sürdürmektedir. Yapay zeka sistemlerinin bu kabiliyete sahip olup olamayacağı sorusu bizi, etik ve jüridik temelde birtakım sorgulamalara götürmektedir.⁷³

Yapay bir bilinç (*artificial consciousness*) yaratma ve bu yaratılan bilinci bir makineye programlamanın imkânı noktasında birtakım soru işaretleri bulunmaktadır. Esasen bu sorular, temelde bilincin ‘fenomen’ olup olmadığı yani bilincin yalnızca ‘sevgi, neşe veya acı’ gibi duyguları deneyimleyebilen insanlar ve hayvanlar gibi duyarlı varlıklar için var olabileceği tartışmasına dayanmaktadır.⁷⁴ Nitekim insan bilincinin sadece zekayı değil, ‘sevgi, korku ve coşku’ gibi insani duyguları da içerimine dahil ettiği aşikardır. Tam da bu noktada zekanın dijitalleştirilebileceği öngörülse bile, duyguların dijitalleştirilmesinin veya yapay bir zihne yüklenebilmesinin mümkün olmadığını ifade etmemiz gerekmektedir.⁷⁵

Yapay bilincin mevcudiyetine dair sorgulamalar noktasında birtakım temel varoluşsal sorun alanları bulunmaktadır. Bilincin mahiyetine ilişkin bu zor ve esaslı sorgulamaların temelinde bir varoluşsalık sorunu yer almaktadır. Bu çerçevede öncelikle ifade edilmelidir ki, tekil anlamda insanın bilinçsel farkındalığı bizatihi kendi öz-deneyimlemesi ile şekillenmektedir. Bu yönüyle insan bilinci, ‘birinci tekil şahıs’ perspektifinden bir öz-farkındalık deneyimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak diğer yanda yapay bilinç ise, yalnızca ‘üçüncü tekil şahıs’ perspektifiyle insanlar tarafından tanımlanabilir ve erişilebilir bir nitelik arz etmektedir. Böylece insanın, ‘üçüncü tekil şahıs’ perspektifi üzerinden dışarıklı biçimde bu niteliği tanımlayabiliyor olması, makine bilincinin mevcudiyetine dair sorgulamaları da beraberinde getirmektedir.⁷⁶

Yapay bir bilincin mevcudiyetine ilişkin tartışmada akademik mesaisi zihin felsefesi üzerine yoğunlaşan Amerikalı felsefeci Ned Block’un (1942-) ‘fenomenal bilinç’ ile ‘erişim bilinci’ arasındaki ayrımı önemli bir rol oynamaktadır. Bunlardan ‘fenomenal bilinç’, bilincin

⁷³ Wah, Ng Gee; Chi, Leung Wang, “Strong Artificial Intelligence and Consciousness”, *Journal of Artificial Intelligence and Consciousness*, Vol. 7, Nu. 1, 2020, p. 70.

⁷⁴ Meissne, Gunter, “Artificial Intelligence: Consciousness and Conscience”, *AI & Society*, Vol. 35, 2020, p. 230.

⁷⁵ Rohde, Klaus, “Intelligence and Consciousnes: Artifical intelligence and Conscious Robots, Soul and Immortality”, <https://krohde.wordpress.com/2016/04/10/intelligence-and-consciousness-artifical-intelligence-and-conscious-robots-soul-and-immortality/>, Erişim tarihi: 3.04.2021.

⁷⁶ Hildt, Elisabeth, “Artificial Intelligence: Does Consciousness Matter?”, p. 3.

deneyimsel yönüne tekabül etmektedir. ‘Erişim bilincinde’ ise ‘bilinçliliği’ tayin edici unsur, o deneyimin taşıdığı bilginin, genel anlamda o deneyimi yaşayan varlığın kullanımına açık olup olmadığıdır. Akıl yürütme ve rehberlik davranışlarında olduğu üzere ‘erişim bilinci’, bir zihinsel durumun tekil bir varlık tarafından kullanılabilmesiyle ilişkilidir.⁷⁷

Bu çerçevede geçmişten günümüze kadar olan süreçte robotik zekanın bilincine yönelik değerlendirmelerde bulunmak amacıyla birçok deneysel çalışma gerçekleştirilmiştir. Ünlü İngiliz Matematikçi Alan M. Turing’in (1912-1954) geliştirdiği ‘Turing testi’,⁷⁸ akıllı bir makinenin insanları, ‘insan oldukları’ noktasında ‘kandırabilecek’ bir makine olduğunu kanıtlamıştır.⁷⁹ Dil felsefesi alanında ün salmış Amerikalı felsefeci John R. Searle (1932-), ‘Çin Odası Argümanı’ (*Chinese Room Argument*) üzerinden yapay bilincin varlığını reddetmiştir. Bu düşünce deneyi doğrultusunda Searle, doğru algoritmalar geliştirildiği takdirde bir bilgisayarın İngilizceyi kusursuz biçimde Çinceye çevirebileceğini öne sürmüştür.⁸⁰ Bu öngörü doğrultusunda bilgisayarın, çevirinin anlamını gerçekten anlamadığı, bunun yerine içeriği anlamadan çeviriyi simüle ettiği sonucuna varmıştır. Bu nedenle Searle, ‘anlama’ edimi olmaksızın ‘düşünmenin’ imkansızlığını ve dolayısıyla algoritmik sistemde ‘zihin’ veya ‘bilincin’ mevcut olamayacağını savunmuştur.⁸¹

Bilince dair tüm bu tartışmalara ilişkin olarak fütürist düşünür Ray Kurzweil (1948-), bilinç sorununun salt felsefi bir mesele olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını öne sürmektedir. Kurzweil’e göre bilinç meselesi, toplumsal yapının hukuki ve ahlaki temelinin özünü oluşturmaktadır. Düşünüğe göre bilinç meselesine yönelik bakış açısı, biyolojik zekaya sahip olmayan bir makinenin, inandırıcı biçimde duyguları olduğu noktasında kendisini savunabildiği raddede değişime uğrayacaktır. Ona göre gelecekte insanlık, inorganik varlıkların da bilinç sahibi olduklarını kabul etmek durumunda kalacaktır. Zira ilerleyen süreçte biyolojik olmayan varlıklar, insanların bugün sahip oldukları

⁷⁷ Hildt, Elisabeth, “Artificial Intelligence: Does Consciousness Matter?”, p. 1.

⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Turing, Alan Mathison, “Can Digital Computers Think?” *The Essential Turing Seminal Writings in Computing, Logic, Philosophy, Artificial Intelligence, and Artificial Life: Plus The Secrets of Enigma*, (ed. B. Jack Copeland), Oxford: Clarendon, 2004, p. 482-486.

⁷⁹ Iphofen, Ron; Kritikos, Mihalis, “Regulating Artificial Intelligence and Robotics: Ethics By Design In A Digital Society”, p. 2.

⁸⁰ Searle tarafından gerçekleştirilen bu düşünce deneyinin ayrıntıları için bkz., Searl, John R., *Minds, Brains and Science*, Harvard University Press, New York 2003.

⁸¹ Meissne, Gunter, “Artificial Intelligence: Consciousness and Conscience”, p. 231.

duygusal ve diğer öznel deneyimlerle ilişkilendirilen tüm özelliklere sahip olabilecektir.⁸²

Ancak akıl temelli karar verme süreçleri, eylemlerin bilinçli öz farkındalık ile amaçlanmasını gerektirmektedir. Robotik beklentilere ilişkin günümüzde yürütülen tartışmalar, otonom biçimde ve insanlarla ilişkileri açısından robotların tam olarak ‘nasıl düşündüklerini, ne düşündüklerini ve nasıl davrandıklarını’ kavramaya yöneliktir. Nitekim ‘insan gibi düşünmek’ için yerleşik makine mantığının ötesine geçilmesi icap etmektedir. Bu yetiye erişebilmek adına robotlar, ‘sezgisel kapasiteye, yaratıcılığa, tahayyül etme ve ona göre hareket etme yeteneğine’ ihtiyaç duymaktadırlar.⁸³

Gelecekte robotların insanlarla duygusal ilişkiler kurabileceği, ‘düşünme’ ve ‘etik karar verme’ yetilerinin insan davranışları kadar ‘doğru’ veya ‘yanlış’ hale gelebileceği öngörülmektedir. Ancak bu noktada öngörülen teknik zorluk, otonom öğrenme makinelerinin öz farkındalığının gerçekleşmesine ilişkindir. Zira insanların öz farkındalığı, belirli anatomik ve fizyolojik özelliklere sahip organik varlıklar olduğuna ilişkin farkındalığında yer almaktadır. Nitekim ‘bedenlenmiş’ (tebeddün etmiş) bir varlık olarak insan, doğuştan biyolojik bir ‘yaratılıştan’ türemiştir. Öte yanda robotlar ise, insanların sahip olduğu öz farkındalığa benzer bir farkındalık düzeyine sahip olabilseler de kendilerinin ‘yaratıldıklarını’, ancak inorganik anlamda ‘makineleştirildiklerini’ fark edebilirler.⁸⁴

Bilinç açısından öz farkındalık yetisi temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Vicdana sahip olmayan bilinç, eylemsel ve davranışsal düzeyde bir tehlike faktörü olarak değerlendirilmektedir. Zira vicdan, tehlike arz eden kötücül insani eylemler ve davranışlar üzerinde bir ‘fren’ mekanizması işlevi görmektedir. Aynı zamanda vicdan, kişinin yanlış eylemde bulunması durumunda onu suçluluk duygusuna mahkum eden önleyici bir mekanizma olarak işlev icra etmektedir. Otonom öğrenme makinelerinin ahlaki anlamda ‘daha iyi’ bir makine olmayı öğrenme olasılığından söz edilmektedir. Ancak otonom öğrenme makinelerinin ‘psikopatik’ nitelikte karar verme süreçlerini bertaraf etmek adına, ilgili aygıtların algoritmik sistemlerinde ‘vicdan unsurunun’ yer alması icap etmektedir. ‘Öğrenen’ makinenin yansıtıcı vicdanı, robotik eylemlerin ‘iyi’ ve ‘kötü’ yargıları üzerinden gerçekleştireceği öğrenme süreciyle, makinenin gelecekteki eylemleri açısından etik bir rehber geliştirmesini olanaklı hale getirebilir. Ancak

⁸² Kurzweil, Ray, *İnsanlık 2.0*, (çev. Mine Şengel), Alfa Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul 2020, s. 556, 564.

⁸³ Iphofen, Ron; Kritikos, Mihalis “Regulating Artificial Intelligence and Robotics: Ethics By Design In A Digital Society”, p. 2.

⁸⁴ Iphofen, Ron; Kritikos, Mihalis “Regulating Artificial Intelligence and Robotics: Ethics By Design In A Digital Society”, p. 12.

algoritmik yapay vicdana sahip makinelerin kendi başına etik tercihlerde bulunabilmesi pek olası gözükmemektedir. Diğer yandan insani vicdanın karmaşık doğası, otonom makinelerin etik tasarımlarında onun 'algoritmik yapay vicdan' olarak yapılandırılmasını imkânsız kılmaktadır. Bundan ötürü, insani vicdanın karmaşık doğasının kavranabilmesi, bu yapay ve mekanik etik tasarımın yapılandırılabilmesi açısından önemli bir işlev göreceği öngörülmektedir.⁸⁵

Etik temelde otonom öğrenme makinelerinin tasarlanmasından önce, insanın ahlaki karar verme süreçlerinin nasıl işlediğine dair daha net bir kavrayışın geliştirilmesi icap etmektedir. Bu noktada insanlar açısından geçerliliği bulunan en temel ahlaki algoritma olarak 'sonuçsalcılığın' temel etik değeri olan 'faydacılık' ilkesi zikredebilir. Nitekim İngiliz hukuk bilgini ve filozof Jeremy Bentham (1748-1832)⁸⁶ robotik mantıkla uyarlılığı bulunan bir hesaplama modeli önererek, mutluluğu maksimize etme noktasındaki çabasını, 'ahlaki aritmetik'⁸⁷ olarak adlandırmaktadır. Bununla birlikte tekil anlamda bireylerin yaşam pratiklerinde etik karar verme süreçleri karmaşıklık ve belirsizlik göstermektedir.⁸⁸

Sonuç olarak insani etik değerlere sahip onto-robotik temsil aygıtı olarak inşa edilme amacı güdülen yapay zeka tabanlı karar verme sistemleri açısından 'vicdan' yetisinin mevcudiyetine dair sorgulamalar devam etmektedir. Bütün bu soru ve sorgulamalar, algoritmik yapay vicdanın mevcudiyetine ilişkin bir tartışmanın kapısını aralamaktadır. Gelecek projeksiyonu açısından değerlendirildiğinde yapay zeka ve vicdan sorunu kritik bir tartışma konusu olarak gündemdeki yerini koruyacaktır.⁸⁹ Algoritmik yapay vicdanın mevcudiyeti ve potansiyeli çerçevesinde yürütülen bütün bu tartışmalar, transhümanistik felsefenin insan tasavvuruna dayanmaktadır. Mevcudiyet ve yetisel kapasite tartışmaları, insani varoluşun ontolojik düzlemini dikkate almayan materyalistik bir perspektif üzerinden yürütülmektedir. Bu tartışmalarda ontolojik zihinsel karmaşa, robotik cihazların gelişime açık kapasiteleri ile varoluşsal anlamda insani yetiler arasında bir mukayese yapma ve doğrudan bir korelasyona gitme biçiminde kendisini

⁸⁵ Iphofen, Ron; Kritikos, Mihalis, "Regulating Artificial Intelligence and Robotics: Ethics By Design In A Digital Society", p. 12.

⁸⁶ Bkz., Bentham, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Batoche Books, Kitchener 2000.

⁸⁷ Ahlaki aritmetik hakkında detaylı bilgi için bkz., Baujard, Antoinette, "A Return to Bentham's Felicific Calculus: From Moral Welfarism to Technical Non-welfarism", *The European Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 16, Nu. 3, 2009.

⁸⁸ Iphofen, Ron; Kritikos, Mihalis, "Regulating Artificial Intelligence and Robotics: Ethics By Design In A Digital Society", p. 6.

⁸⁹ Dickson, Ben, "Will Artificial Intelligence Have A Conscience?", 2020, <https://bdtechtalks.com/2020/09/28/ai-conscience-patricia-churchland/>, Erişim tarihi: 13.03.2021.

göstermektedir. Sözünü etmiş olduğumuz bu zihin bulanıklığı ya da karmaşa, insana özgü bir davranışsal veya bilişsel yeti olan vicdanın yapay bir makinenin tasarımına yerleştirilebileceğini öne sürmektedir. Dijital teknolojinin gelişimine bağlı biçimde makine öğrenimi ve yapay zeka sistemi giderek daha fazla gelişim dinamiği sergilese de insanın 'benliğine' özgü olan vicdanın bu algoritmik sistemlere entegre edilmesi olası değildir. Zira varoluşsal anlamda bir olanaklar evreninde yaşamını sürdüren her bir insan teki, kendisini gerçekleştirme noktasında bitimsiz bir ontik zenginliğe ve çeşitliliğe sahip olan biricik varlıktır.

5. Hukuki Tekillik: Yeni Hukuk Düzeni Tasarımı

Yapay zeka teknolojisinin 'makine öğrenimi' (*machine learning*) ve 'derin öğrenme' (*deep learning*) teknikleriyle geliştirilmesi, transhümanist çağa doğru atılan önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. Tüm bu gelişmeler, modern insanlık tarihi açısından idealize edilen 'teknolojik ilerleme' mottosuyla da uyumluluk arz etmektedir.⁹⁰ Bu teknolojik ilerleme sürecine koşutluk arz eder biçimde, insani yetileri aşan bilişsel becerilere sahip makinelerin yaratılmasıyla ilişkili olarak 'teknolojik tekillik' kavramsallaştırması kullanılmaktadır. Dar anlamda 'teknolojik tekillik', yapay zekaların özyinelemeli (*recursion*) kendini geliştirme yeteneğine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Ancak bu kavramsallaştırma, süper makinelerle güçlendirilmiş bir dünyanın mesihî ve yarı dini vizyonları gibi çeşitlenen biçimlerde kullanılmaktadır.⁹¹ Kurzweil'in *The Singularity is Near* adlı yapıtında 'tekillik'; teknolojik değişim hızının insan hayatında cinsellikten maneviyata kadar köklü değişikliklere ve dönüşümlere yol açacağı bir gelecek dönem senaryosu olarak tanımlanmaktadır.⁹²

Tekillik kavramını daha geniş bir perspektiften değerlendirebilmek adına, kavramın kökenine bakmamız yerinde olacaktır. Kökeni açısından tekillik (*singularity*); 'benzeri olmayan, tekil sonuçlara yol açan durum' anlamına gelmektedir.⁹³ Ancak felsefi literatürde, 'teknolojik tekillik' kavramsallaştırması üzerinde henüz bir görüş birliğinin söz konusu olmadığını ifade etmemiz gerekmektedir. Bununla birlikte, 'teknolojik tekillikten' söz edebilmek adına insanların

⁹⁰ Kılıç, Muharrem, "Ethico-Juridical Dimension of Artificial Intelligence Application in the Fight Against Covid-19 Pandemics".

⁹¹ Armstrong, Stuart, "Introduction to the Technological Singularity", *Technological Singularity: Managing the Journey*, (eds. Victor Callaghan; James Miller; Roman Yampolskiy and Stuart Armstrong), Springer-Verlag GmbH Germany 2017, p. 1.

⁹² Kurzweil, Ray, *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, Viking, 2005, p. 20.

⁹³ Kurzweil, Ray, *İnsanlık 2.0*, s. 41.

bilgi üretiminin merkezinden çıkarılması gerektiği noktasında fikir birliği bulunmaktadır.⁹⁴

Literatürde ifade edildiği üzere ‘teknolojik tekillik’, üç devrimsel fazda (*genetik bilim; nano teknoloji; ve robot bilimi*; G, N, R) dijital evrende varlık göstermektedir. Tekilliği hazırlayan bu üç temel devrimsel fazlar arasında en yoğun etkinin, insan zekasının ilerisine geçebilecek biyolojik olmayan zekanın yaratımını ifade eden ‘robot bilimi’ tarafından gerçekleştirildiği öne sürülmektedir. Bu kapsamda insan bilgisinin daha fazla ağa geçirilmesi neticesinde makinelerin de ‘insan-makine’ bilgisinin tamamını ‘değerlendirebileceği, anlayabileceği ve sentezleyebileceği’ öngörülmektedir. Kurzweil’e göre iç içe geçen G, N, R devrimleri, insanın dayanıksız 1.0 sürüm bedenini çok daha dayanıklı ve yetenekli 2.0 sürümüne yükseltecektir.⁹⁵ Bu noktada ‘tekillik’ idealinin, insanın fiziksel ve bilişsel kısıtlarını aşmasını temin edeceği öngörülmektedir. Tekillik sonrası dönemde, ‘insan ile makine’ ya da ‘fiziksel olan ile yapay olan’ arasında herhangi bir ayrımın olmayacağı öne sürülmektedir.⁹⁶

Teknolojik tekillğe doğru evrilen dijital evrenin dönüştürücü etki alanlarından birisini de hukukun sistemsel işleyişinden yargısal edim süreçlerine kadar bütün hukuksal alanı kapsayan hukuk sektörü oluşturmaktadır. Nitekim bazı hukuk fütüristlerine göre, öngörüye dayalı hukuki analitik yakın bir zamanda ‘hukuki tekillik’ ile sonuçlanacaktır. Bu ‘hukuki tekilliği’ esas alan hukuk sisteminin ‘hukuki belirsizlik’⁹⁷ sorununu bertaraf edeceği öngörülmektedir. Hukuki tekillğe ulaşan hukuk sistemleri, gerçek zamanlı olarak ‘herkesin erişebileceği, tamamen belirli kurallara sahip, kesintisiz bir hukuk düzeni’ olarak nitelendirilmektedir.⁹⁸

Tam da bu noktada ‘hukuki tekillik’ idealinin fütürist yazar Kurzweil tarafından yaygınlaştırılan ‘teknolojik tekillik’ fikrinden ilhamla ortaya çıktığı görülmekle birlikte, ondan farklılık arz eden birtakım özelliklere sahip olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Öyle ki teknolojik tekillik, makinelerin giderek daha yetenekli ve güçlü

⁹⁴ Durán, Juan M., “Computer Simulations as a Technological Singularity in the Empirical Sciences”, *The Technological Singularity: Managing the Journey*, (eds. Victor Callaghan; James Miller; Roman Yampolskiy and Stuart Armstrong), Springer-Verlag GmbH Germany 2017, p. 167.

⁹⁵ Kurzweil, Ray, *İnsanlık 2.0*, s. 448.

⁹⁶ Kurzweil, Ray, *İnsanlık 2.0*, s. 19, 23, 54.

⁹⁷ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Uygur, Gülriş, “Hukuki Belirsizlik Sorunu Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 51, sy. 2, 2002; Atalay, Ahmet Haluk, “Kelsen ve Hart: Bilinebilir Hukuk”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, (ed. Hayrettin Ökçesiz; Gülriş Uygur), İstanbul Barosu Yayınları, 2010.

⁹⁸ Weber, Robert F., “Will the ‘Legal Singularity’ Hollow Out Law’s Normative Core?”, *Michigan Technology Law Review*, Vol. 27, Nu. 97, 2021, p. 99.

aygıtlar haline geldiği, insan anlayışını veya kontrol kapasitesini aşan bir ‘zeka patlaması’ noktasına kadar olan aşamayı ifade etmektedir. ‘Hukuki tekillik’ ideali ise, ‘hukuki belirsizliğin’ ortadan kaldırılmasını ve evrensel düzeyde gerçek zamanlı erişilebilen kesintisiz bir yasal düzenin ortaya çıkmasını tasarlayan bir ideal olarak varlık göstermektedir.⁹⁹

Süper yapay zekanın tekilliğine yönelik bu teknolojik gelişmeler, hukuk felsefesinde Ronald Dworkin’in (1931-2013) kuramsal öngörüsü olan her davada mutlak surette tek bir ‘doğru yanıtın’ bulunduğu¹⁰⁰ tezini yeniden gündeme taşıdığı düşünülmektedir. Hukuk sistemleri açısından bu tekillik anlayışı, Dworkin’in hayalini, mitsel olandan dijital olana dönüştürebilme potansiyeline işaret etmektedir. Dworkin tarafından öne sürülen teorik yaklaşımın doğruluğu kabul edilecek olursa, Yargıç Herkül, herhangi bir yasal soruna ‘tek doğru yanıtı’ verebilme kudretine sahip olacaktır. Böylece ‘herhangi bir hukuki sorunun tek doğru yanıtı olduğuna’ ilişkin Dworkin’in kışkırtıcı teorisi gerçeklik kazanabilecektir. İnternet teknolojisinin yaygınlaşması ve teknolojik tekilliğe ilişkin inancın yerleşmesinden önce Dworkin, teorik olarak herhangi bir yasal soruna tek bir ‘doğru yanıtı’ verebilen ‘dikişsiz ağ/örtü’ (*seamless web*)¹⁰¹ tezini önermiştir. Bu tez çerçevesinde Dworkin, kuralların yanı sıra ilkeleri de kapsayan hukuki muhakemeye ‘boşluksuz’ ve bütünlüklü bir biçim vermeye çalışmıştır. Düşünürün bu kuramsal yaklaşımı doğrultusunda hukuk; ‘mevzuat, emsal kararlar, ilkeler ve hukuk doktrininden’ müteşekkil olan ve teorik olarak birbiriyle uyumluluk arz eden kesintisiz ve entegre bir ağ biçimini almaktadır.¹⁰²

Hukuk sisteminin kesintisiz ve entegre bir ağ biçimini alacağı öngörüsüne dayanan ‘hukuki tekillik’ düşüncesi, tüm hukuki süreç ve sonuçların mükemmel biçimde öngörülebilir olduğu bir dünyayı gerekli kılmaktadır. Bizatihi yasanın kendisi, gerçek zamanlı ve tam olarak uyarlanmış yasa ya da düzenlemelerin geniş bir kataloğuna dönüştürülebilecektir. ‘Hukuki tekillik’ idealinin gerçekleşmesine yönelik halen devam etmekte olan ilk somut adım, hukuki bilgilerin dijital ortamlara çevrilmesini içermektedir. ‘Hukuki tekilliğin’ bir sonraki adımı, söz konusu hukuksal bilgilerin yayılması veya gerçek zamanlı olarak her yerde erişilebilir kılınmasıdır. Yapay zeka teknolojilerinin hukuki araştırmalara uygulanması ise, bu idealin üçüncü adımını oluşturmaktadır. İleride gerçekleşmesi öngörülen dördüncü adım ise, yapay zeka uygulamaları sonrasında yasaların kapsamlı bir revizyonunu içermektedir. Tüm bu süreçlerden sonra hukuk sistemi

⁹⁹ Alarie, Benjamin, “The Path of the Law: Toward Legal Singularity”, *Political Science*, 2016, p. 3.

¹⁰⁰ Dworkin, Ronald, *Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, 1977, p. 81.

¹⁰¹ Dworkin, Ronald, *Taking Rights Seriously*, p. 115.

¹⁰² Goldsworthy, Daniel, “Dworkin’s Dream: Towards a Singularity of Law”, *Alternative Law Journal*, Vol. 44, Nu. 4, 2019, p. 5.

bütün hukuki sorunlara kendi cevaplarını üretebilen ve “*kendi kendini referans alan bir sisteme*” dönüşümünü ifade eden ‘hukuki tekillik’ ideale ulaşabilecektir.¹⁰³

‘Hukuki tekillik’ bağlamında Vektör Yapay Zeka Enstitüsünden (*Vector Institute for Artificial Intelligence*) Kanadalı hukukçu Benjamin Alarie’nin (1977-) araştırması, bu kavramsallaştırmanın muhtevasına ilişkin bir köşe taşı olarak değerlendirilebilir. ‘Hukuki tekillik’ ideali çerçevesinde; ‘tamamlanmış hukuk; kusursuz yasal düzen; kendi kendini yürüten hukuk sistemi; tümüyle belirlenmiş bir hukuksal yapı; işlevsel olarak eksiksiz bir hukuk düzeni’ gibi birtakım söylemsel öngörüler ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁴ Bu söylemsel öngörüler doğrultusunda, bazı hukuki fütüristler öngörücü analitik sistemlerinin ‘hukuki tekillik’ idealini işlevsel hale getirerek, dijital yargıçların bütünüyle belirlenmiş tüzükler, kurallar, düzenlemeler ve sözleşmeleri uygulama noktasında yetkilendireceğini savunmaktadır.¹⁰⁵

Bu kapsamda yapay zeka sistemlerinin geliştirilmesinde kullanılan matematiksel veya mantıksal çıkarım yöntemlerinin, hukuki muhakemenin bir benzerini kendi algoritmik sisteminde üretebileceği öngörülmektedir. Ancak bu yapay çıkarım metodolojisi, mevcut hukuksal söylemi ve hukukun sistemsel evrimini etkileyen politik, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörleri hesaba katma becerisine sahip bulunmamaktadır.¹⁰⁶ ‘Hukuki tekilliğin’ öngördüğü matematiksel mantığa dayalı algoritmalara sahip olan ‘yapay zeka yargıçları’ hukuki muhakemenin ‘duruma özgü anlayışını’ ve ‘sosyal dünyanın karmaşıklığını’ kavrayamazsa, bu durum belirli bir hukuk görüşünün somutlaşmasına yol açacaktır. Bunun sonucunda ortaya çıkan hukuki yargılar, statik veya belirli hukuk kuralları temelinde üretilen deterministik çıktılar olarak varlık gösterecektir. Bu durum özellikle hukukun sosyal olarak inşa edilmiş faaliyetlerini ve sayısal verilere dönüştürülemeyen normları içeren sosyal bir kurum olduğu fikrini yadsımaktadır. Yanı sıra bu durum, yargısal karar verme süreçlerinin hem maddi hem de ünlü Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’nun (1930-

¹⁰³ Mulder, Wim De, “The Legal Singularity”, <https://www.law.kuleuven.be/citip/blog/the-legal-singularity/>, Erişim Tarihi: 11.03.2021.

¹⁰⁴ Eliot, Lance B., “Multidimensionality of Legal Singularity: Parametric Analysis and the Autonomous Levels of AI Legal Reasoning”, *ArXiv*, 2020, p. 6.

¹⁰⁵ Weber, Robert F., “Will the ‘Legal Singularity’ Hollow Out Law’s Normative Core?”, p. 99.

¹⁰⁶ Markou, Christopher; Deakin, Simon, “Is Law Computable? From Rule of Law to Legal Singularity”, p. 6.

2002) deyimiyle ‘sembolik’¹⁰⁷ olan bir iktidar uygulamasını içerdiği gerçeğini görmezden gelecektir.¹⁰⁸

‘Hukuki tekillik’ ideali; hukuk sistemine içkin yasal verilerin herhangi bir olaya uygulanma biçimini öngören ve sürekli güncellenen bir algoritmik yazılım sistemine hapsedildiği bir dünya olarak nitelendirilmektedir. Bu idealin gerçekleşmesiyle birlikte, ‘hukukun her durumda tüm kişilere nasıl uygulanacağını kesin olarak öngörmenin mümkün hale gelmesi’ durumunda ‘hukukun üstünlüğü’ ilkesinin bu yeni hukuki sistemde nasıl bir işlev göreceğine yönelik değerlendirmeler yapılması gerekmektedir.¹⁰⁹ Nitekim ‘hukuki belirsizliği’ ortadan kaldırmak ve tamamen belirlenmiş bir hukuk sistemi inşa etmek adına geliştirilen tekno-fütüristik çalışmalar, hukukun evrensellik ilkesine yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu noktada fütürist bir hukuk sisteminde ‘hukukun üstünlüğü’ ilkesinin öneminin yeniden değerlendirilmesi icap etmektedir. ‘Hukukun üstünlüğü’ ilkesine ilişkin ilk değerlendirme, tekilliği gerçekleştiren yazılımın hukuk sisteminin nasıl çalıştığı noktasında kendisini eğiterek, hukuk sistemindeki mevcut eşitsizlikleri kurumsallaştırma ve algoritmik olarak yeniden üretme potansiyeline ilişkindir. Bu ilkeye ilişkin bir diğer değerlendirme, algoritmaya dayalı bir hukuk sisteminde temel evrensel haklar fikrinin mevcut epistemolojik değişim karşısında anlaşılmaz ve belirsiz hale gelme potansiyeline işaret etmektedir.¹¹⁰

Geleneksel hukuk sistemleri açısından ‘hukukun üstünlüğü’ ilkesi, hükümet edici aktörlerin yönetsel keyfilliğini ve keyfi takdir yetkisini denetleme işlevi görmesinden ötürü tarihsel bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. İlk bakışta ‘hukuki tekillik’, takdir yetkisinin keyfilekle kullanımı sorununu tamamen ortadan kaldırıyor gibi görünebilir. Bu noktada takdir yetkisi sorununa ilişkin olarak fütüristik yaklaşım, yasanın insan unsurundan soyutlanmış biçimde algoritmik bir işlev icra etmesini öngörmektedir. Ancak sonuçta bu durumun, algoritmaya dayalı sistemlerin kamusal karar alma süreçleri açısından insan katılımını kısıtladığı potansiyel bir ‘algokrasi’ (*algocracy*) sorununa yol açacağı ifade edilebilir.¹¹¹ Benzer biçimde hukukçu John Danaher de

¹⁰⁷ Bkz., Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*, (trans. Gino Raymond; Matthew Adamson), Polity Press, UK: Cambridge 1991.

¹⁰⁸ Markou, Christopher; Deakin, Simon, “Is Law Computable? From Rule of Law to Legal Singularity”, p. 6.

¹⁰⁹ Weber, Robert F., “Will the ‘Legal Singularity’ Hollow Out Law’s Normative Core?”, p. 100.

¹¹⁰ Weber, Robert F., “Will the ‘Legal Singularity’ Hollow Out Law’s Normative Core?”, p. 103.

¹¹¹ Weber, Robert F., “Will the ‘Legal Singularity’ Hollow Out Law’s Normative Core?”, p. 103.

yasal ve politik formların algoritmik sistemler ile birleşmesinin ‘algokrasi tehdi’ yaratacağını öne sürmektedir.¹¹²

Bu noktada ‘belirlenmiş, otomatikleştirilmiş, takdir yetkisi içermeyen, kurallara dayalı, öngörülebilir’ sistemlerin modern toplumlarda yoğun biçimde varlık gösterdiğini ifade edebiliriz. Ancak bu sistemler, modern liberal hukuk sistemlerinin sahip olduğu normatif temelleri içermemesinden ötürü ‘yasal sistemler’ olarak tanımlanmamaktadır. Liberal hukuk sistemlerini karakterize eden normatif temel, ‘hukukun üstünlüğü’ ilkesinin içeriminde yer bulan birtakım niteliklere sahip bulunmaktadır. Nitekim ‘hukukun üstünlüğü’ ilkesine olan bu inancın tarihsel arka planında, John Locke (1632-1704) ve Jean-Jacques Rousseau’nun (1712-1778) öngördüğü liberal kuramın esasları yer almaktadır. Temelde bu ilke, ‘öngörülebilirlik’ ve ‘evrensellik’ ilkelerinden türetilmiştir. Ancak söz konusu ilkelerin ‘hukuki tekillik’ idealinde sönümlenme tehlikesi bulunmaktadır. Bu noktada ‘hukuki tekillik’ ideali, hukuk sisteminin haklar süjesini somut bireyler olarak değil, algoritmik sistemin ‘veri noktaları’ olarak tasarlamaktadır. Sonuçta söz konusu algoritmik tasarımlamanın, sistemsel olarak hukukun ‘evrensellik’ ilkesinin sönümlenmesine yol açabileceği öngörülmektedir.¹¹³

Hukuk devleti ilkesine dayanan modern hukuk sistemlerinin temel organsal işlevlerinden birisi de ‘öngörülebilir’ bir hukuk pratiği yaratmasıdır. Bu noktada modern hukuk sistemlerinin temel işlevi, toplumu optimize etmek değil, yurttaşların kendi bireysel ve sosyal yaşamlarını optimize edebilecekleri öngörülebilir bir ortam sağlamaktır.¹¹⁴ Öngörülebilirlik ilkesi, modern liberal hukuk sistemlerinde yurttaşların yasaların uygulanmasına ilişkin bir öngörüye sahip olmalarını olanaklı kılmaktadır.¹¹⁵ Ayrıca öngörülebilirlik ilkesi, siyasal iktidarın keyfi yönetimini denetlemeye yönelik bir kontrol işlevi icra etmektedir. Gelecekte ‘hukuki tekilliği’ öngören fütüristler, görece daha ‘zayıf bir öngörülebilirlik’ biçimi sunmaktadır. Burada hukuki fütüristlerin amacı, hukuk sistemini sistematik bir öngörü haline getirmeyi amaçlayan realist hukuksal projeyi yeniden canlandırmaktır. Hukuki realistlere benzer biçimde fütüristler de hukuk sistemini

¹¹² Danaher, John, “The Threat of Algocracy: Reality, Resistance and Accommodation”, *Philosophy & Technology*, Vol. 29, 2016, p. 249.

¹¹³ Weber, Robert F., “Will the ‘Legal Singularity’ Hollow Out Law’s Normative Core?”, p. 97.

¹¹⁴ Bostrom, Nick; Yudkowsky, Eliezer, “The Ethics of Artificial Intelligence”, *Cambridge Handbook of Artificial Intelligence*, (eds. William Ramsey and Keith Frankish), Cambridge University Press, 2011, p. 2.

¹¹⁵ Weber, Robert F., “Will the ‘Legal Singularity’ Hollow Out Law’s Normative Core?”, p. 102.

normatif bir ayrıcalık iddiası olmaksızın herhangi bir sosyal sistem gibi ele almaktadır.¹¹⁶

Tüm bu tekillik idealine karşıt olarak, kendisini kozmopolit çok-merkezlilik görüşü içerisinde konumlandırın ve ‘hukuki tekillik’ idealine eleştirel bir yaklaşım sergileyen akademisyen Pierre Legrand, ‘yasayı’ uyumlu hale getirme veya birleştirme girişimlerinin bir ‘meta-hukuk’ süreciyle sonuçlanabileceğini öne sürmektedir. Ona göre ‘hukuki tekillik’ idealinin temelinde, ‘uyum’, ‘bütünleştirme’, ‘tekdüzeleştirme’ ve ‘tektipleştirme’ biçiminde tezahür eden hukuku araçsallaştırma fikri yatmaktadır. Bu fikir temelinde üretilen trans-yasallık temasının ilk varyasyonu, lokalizmden (*yerelcilik*) transandantalizme (*aşkınlık*) geçişle ilişkilidir. Bu noktada Legrand, ‘hukukun tekilliği’ idealinin gerçekleşme olasılığının doğuracağı risklere işaret etmektedir. Ona göre hukuk sistemlerinin adalet iddiası ancak özdeş olmayana referansla gerçeklik kazanabilir. Zira düşünürü göre ‘hukuki çoğulluk’ ve ‘hukuki çeşitlilik’ maddi adaletin bizatihi kaynağını teşkil etmesinden ötürü bu iki kavramın birleştirilmesi uygun değildir.¹¹⁷

Sonuç olarak, hukuk sisteminde yapısal bir dönüşümle ‘tek tipleştirme, uyumlaştırma ve bütünleştirme’ amacını güden ‘hukuki tekillik’ ideali, hukuk kurallarının ulusal karakterini göz ardı etmektedir. Toplumsal yapının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel dinamiklerini ve derinlikli sosyolojisini dikkate almayan tekillik ideali, apolitik bir sosyal mekanizm öngörmektedir. Bir yaşam ya da toplumsallık düzeni olması yönüyle hukukun onto-politik varlığını yadsıyan tekillik düşüncesi, hukuku, yasa yapıcı iradeye indirgeyen kuramsal yaklaşımın tecrit edici işlevini yeni bir formla yeniden üretmektedir.

Sonuç Yerine

Avcı-toplayıcı toplumdaki tarım toplumuna; tarım toplumundan sanayi toplumuna; sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru evrilen insanlık tarihi, yapay zeka ve diğer bilgi teknolojilerini kullanarak ‘süper akıllı toplum’ olma yolunda ilerleyişini kesintisiz bir biçimde sürdürmektedir. İnsanın doğa ve nesnelere dünyasına hükmetme arzusuyla harekete geçen ve geliştirilen bu ilerlemeci tekno-bilişsel zihin, modern teknolojinin doğmasına yol açmıştır. Tüm teknik donanımı ve imkanları ile insan hayatını pratik anlamda kolaylaştırma ve zenginleştirme idealine sahip olan modern teknoloji, tüm öngörülerini zorlayan bir gelişim dinamiği sergilemektedir. Bu teknolojik gelişim dinamiği, eğitim sektöründen sağlık sektörüne; savunma sanayisinden

¹¹⁶ Weber, Robert F., “Will the ‘Legal Singularity’ Hollow Out Law’s Normative Core?”, p. 102.

¹¹⁷ Legrand, Pierre, “On the Singularity of Law”, *Harvard International Law Journal*, Vol. 47, Nu. 2, 2006, p. 517; Goldsworthy, Daniel, “Dworkin’s Dream: Towards a Singularity of Law”, p. 3.

hizmet sektörüne; ekonomiden hukuk sektörüne varıncaya kadar toplumsal düzende hızlı bir değişime yol açmaktadır.¹¹⁸

Yapay zeka ve çeşitlenen dijital teknolojik aygıtları kullanarak insanın kendi bilişsel, duyuşsal ve fiziksel yetilerini aşabilmeyi amaçlayan ‘transhümanizm’ ideali, insanı geliştirmeye yönelik teknolojik üretimin dinamiğini oluşturmaktadır. ‘*Hümanizm düşüncesinin radikalleşmesi*’¹¹⁹ olarak nitelendirilen transhümanistik felsefe, çağdaş dünyada yeni bir ontolojik meydan okuma olarak değerlendirilebilir. Bu felsefe, insan ırkını genetik açıdan daha da yetkinleştirebilecek, entelektüel yetenekleri, fiziksel ve psikolojik performanslarını yükseltebilecek teknik-bilimsel çözümler ve yenilikçi uygulamalar arayışı içerisinde. Transhümanistik idealin gerçekleştirilmeyi hedeflediği post-human anlayışı, ‘insan olmanın’ ne anlama geldiğine dair varoluşsal sorgulamaları da beraberinde getirmektedir. Tam da bu noktada, transhümanistik ontoloji ve bu ontolojik perspektifin hukuk sistemleri üzerindeki dönüştürücü ve/ya yıkıcı etkilerini analiz etmenin zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Yeni nesil dijital teknolojileri kullanarak insan ötesine geçmeyi amaçlayan bu transhümanistik perspektif, yeni bir toplum ve hukuk düzeni anlayışını gerekli kılmaktadır.

Transhümanizm ideali, insan hakları teorisinin temel etik değerini oluşturan ‘insan onuru’ kavramına dair birtakım kuşklara yol açmaktadır. Bu kuşklarla beslenen post-human ideali, insanı genetik kusurlarından arındırarak bir ‘insan ötesilik’ düşüncesinin geliştirilmesini kendisine ilke edinmiştir. ‘İnsan ötesi’ idealine ulaşma amacına matuf biçimde ‘fiziksel, duyuşsal ve bilişsel’ yetileri güçlendirmeye ilişkin her müdahale, ‘insan onuruna’ yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Ancak transhümanist anlayışa göre, modern anlamda insan onuru, kişinin soyağacında veya kökeninde değil; kişisel potansiyelinde mündemictir. Doğrudan bu bağlama uygun biçimde Nick Bostrom, ‘post-human onuru’ kavramını öne sürmektedir. Bostrom ‘onur’ kavramının, yalnızca insan türüne özgülenebilecek bir nitelik olmadığını, daha ziyade bu kavramın bir olumsal statü ve potansiyel meselesi olduğunu ifade etmektedir. Hatta düşünür, insanın biyolojik doğasını aşmasının onu, onur açısından daha da yücelteceğini öne sürmektedir.

Dijital çağ teknolojisinin bir yaratımı olarak yapay zeka, geleceğimize dair köklü dönüşümlere yol açabilecek bir potansiyel taşımaktadır. Bu potansiyel kendisini, hukuk uygulaması boyutunda yeni bir ‘*hukuk teknolojisi*’ (*legaltech*) üreterek hukuk sektöründe göstermektedir. Tüm yerleşik hukuk anlayışını ve pratiğini dönüşüme

¹¹⁸ Kılıç, Muharrem, “Ethico-Juridical Dimension of Artificial Intelligence Application in the Fight Against Covid-19 Pandemics”.

¹¹⁹ Dağ, Ahmet, “Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm”, *Felsefi Düşün*, sy. 9, 2017.

uğratabilecek olan bu ‘yaratıcı-yıkım dalgası’ hukukun geleneksel temel ilke ve değerlerine ilişkin bir tehdit olarak da değerlendirilmektedir. Teknolojik gelişimin yol açtığı bu köklü dönüşümler, ‘adalet, özerklik, hesap verebilirlik, şeffaflık, yasallık, ayrımcılık yapmama ve hukukun üstünlüğü’ gibi hukukun temel ilkelerini giderek kırılanlaştırmaktadır.¹²⁰

Legaltech’in gelişim dinamiğine koşutluk arz eder biçimde öngörüye dayalı yargısal pratiklerin yaygınlık kazanması, ‘hukuki tekillik’ olarak kavramsallaştırılan bir hukuk idealine dönüşmektedir. Bu minvalde ‘hukuki tekillik’ düşüncesi, ‘hukuki belirsizliğin’ ortadan kaldırılmasını ve evrensel düzeyde gerçek zamanlı olarak erişilebilen kesintisiz bir hukuk düzeni tesis etmeyi amaçlamaktadır. Sözü edilen bu tekillik ideali, ‘hukuki kesinliğe’ ulaşmayı somut bir hedef olarak yapılandırmaktadır. Yine kesintisiz ve öngörülebilir bir hukuk düzenine ulaşmayı amaçlayan bu idealin, geleneksel hukuk sistemlerini nasıl bir değişim ve/ya dönüşüme maruz bırakacağını öngörmek icap etmektedir. Öyle ki hukuki sorunlara kendi cevaplarını üretebilen “*kendi kendini referans alan bir sisteme*” dönüşmesi olarak nitelendirilen ‘hukuki tekillik’ düşüncesi, hukukun temel ilkeleri açısından yıkıcı bir etki yaratma potansiyelini de taşımaktadır.

Yukarıda izah edildiği üzere öngörüye dayalı onto-robotik temsiller hukuk sisteminin temel sorunlarından birisi olan ‘belirsizlik’ sorununu çözüme kavuşturmayı amaçlamaktadır. Ancak yine de bu noktada ‘kesintisiz, tamamlanmış, kendi kendini işleten ve tam olarak belirlenmiş hukuk sistemi’ mottosuyla yola çıkan bu idealin, hukukun geleneksel temel değerlerini göz ardı ettiği ifade edilebilir. Ulusların ve toplumsal yapıların morfolojik dinamiklerini dikkate almayan ve sistemi ‘tek tipleştirmeyi’ hedefleyen bu hukuk tasarımı, nihayetinde ‘hukukun üstünlüğü’ ve ‘hukukun evrenselliği’ ilkeleri üzerinde olumsuz etkiler oluşturacağı anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda gelecekte yapay zekanın onto-robotik temsil aygıtlarının yargılama edimi gerçekleştirebilecek bir muhakeme yetisinin varlığına dair tartışmalar devam etmektedir. Bu durum da beraberinde ‘algoritmaların vicdanına’ ilişkin değerlendirmeleri gerekli kılmaktadır. Zira ‘algoritmik vicdan’ olarak kavramsallaştırdığımız yargılama edimi açısından yapay zeka yargıçlarının mekanik performansı, ‘insan hakları, özgürlük, eşitlik ve demokrasi’ gibi temel değerler açısından genel bir kaygı durumu yaratmaktadır. ‘Bilgelik’, ‘cesaret’ ‘adalet’, ‘hakkaniyet’, ‘vicdan’ ve hatta ‘merhamet’ gibi pratik

¹²⁰ Buchholtz, Gabriele, “Artificial Intelligence and Legal Tech: Challenges to the Rule of Law”, *Regulating Artificial Intelligence*, (ed. Thomas Wischmeyer Timo Rademacher), Springer Nature Switzerland AG, 2020, p. 175. Kılıç, Muharrem, “Ethical-Judicial Inquiry Regarding the Effect of Artificial Intelligence Applications on Legal Profession and Legal Practices”, Transnational Conference on The Future of Legal Education, The Practice of Law, and The Judiciary, İstanbul, February 9-12, 15-18, 2021.

erdemlere sahip olması düşünölemeyen algoritmik ve robotik aygıtların yargısal adaleti tesisine ilişkin öngöröler oldukça naiftir. Öte yandan transhümanist bir anlayışa doğru evrilen dünyada 'insan haklarının' ve trans-yasal sistemlerin nasıl bir çerçevede düzenleneceği de belirsizliğini sürdürmektedir. Doğal olan ile doğal olmayan arasında ayrımı bertaraf eden bu onto-robotik temsillerin, geleneksel hukuk sistemlerinin üretmiş olduğu değerleri kendi algoritmik sistemine entegre etmesi olası görölmemektedir.

Sonuç olarak, modern hukuk sistemi, bir hak ve özgürlükler süjesi olarak 'insanı' ve varoluşsal anlamda her bir insan tekine özgülönen 'onuru' merkeze alan bir düşünce yapısıdır. Bir hukuk süjesi olarak insanın ontik varlığına yönelik bir meydan okumaya dönöşen transhümanistik anlayış doğrultusunda geliştirilen yapay zeka uygulamaları, ikame edici 'onto-robotik temsiller' üretmektedir. Bu ikameci yapay temsiliyet anlayışı, hukuki muhakeme ve yargısal edimin 'insana' özgülüğünü dikkate almamaktadır. Halbuki her bir dava veya hukuksal olayın biricikliği ve kendine özgülüğü, hukuki muhakeme ve yargısal edim süreçlerini maddi anlamda kendiliği ve özgünlüğü üzerinden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Bütün bu süreç, yargıcın her bir tekil durumu yorumlarken, ontolojik anlamda insana özgü değer ve değerlendirme mekanizmalarının devreye girmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu noktada onto-robotik temsiliyet fikriyle devreye sokulan algoritmik aygıtlar, her bir olayın biricikliği karşısında, yargısal adaletin tecellisi noktasında çaresizliğe mahkum olacaktır.

Bütün fütüristik öngörölere karşın, 'adalet', 'hakkaniyet' 'merhamet' ve 'vicdan' gibi yetisel erdemlere sahip olan her bir insan teki, bu onto-robotik meydan okuyuş karşısında ontik özgülüğünü ve mevcudiyetini muhafaza edecektir. Özellikle ceza adaleti açısından vicdani kanaatine göre karar veren bir yargıcın 'yapay zeka' ile ikamesi olanaksızdır. Bundan ötürü, hukukun temel ilkeleri dikkate alındığında yapay zeka üzerinden ceza adaletinin tahakkuku birtakım temel etik ve jüridik kaygıları beraberinde getirmektedir. Yapay zeka tabanlı robotik teknoloji, ne H. L. A. Hart'ın (1907-1992) pozitivist hukuk kuramında 'hukuksal boşluk' tezine bağlı biçimde varlık gösteren 'yargıcın takdir yetkisini'; ne de hukuku bütünlüklü bir sistem olarak kuramsallaştıran Ronald Dworkin'in inşâ ve yaratıcı bir yorum yetisiyle donattığı 'Yargıç Herkül'ünü ikame edebilir. Onto-robotik temsil iddiasına dayalı tüm ikame edici yapay bilinç teknolojilerinin hukuksal normları inşa edebilecek bir kapasiteye sahip olması olanaklı değildir. Zira temelde 'insani bir yaratım' olarak hukuk normları, dinamik bir 'sosyal eylemler' süreci içerisinde ve kendi içkin sosyal dinamikleri doğrultusunda varlık bulmaktadır. Bu gerçeklik doğrultusunda hukuki muhakemenin, her bir tekil olaya özgülönmüş bir norm yaratım ve uygulama sürecine tekabül ettiği ifade edilmelidir.

KAYNAKÇA

Alarie, Benjamin, “The Path of the Law: Toward Legal Singularity”, *Political Science*, 2016.

Alston, Philip, “Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights,” A/74/48037, October 2019.

Aristoteles, *Nikomakos’a Etik*, (çev. Saffet Babür), BilgeSu Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2009.

Armstrong, Stuart, “Introduction to the Technological Singularity”, *Technological Singularity: Managing the Journey*, (eds. Victor Callaghan; James Miller; Roman Yampolskiy and Stuart Armstrong), Springer-Verlag GmbH Germany 2017.

Atalay, Ahmet Haluk, “Kelsen ve Hart: Bilinebilir Hukuk”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, (ed. Hayrettin Ökçesiz; Gülriz Uygur), İstanbul Barosu Yayınları, 2010.

Aupers, Stef, “The Revenge of the Machines: On Modernity, Digital Technology and Animism”, *Asian Journal of Social Science*, Vol. 30, Nu. 2, 2002.

Baujard, Antoinette, “A Return to Bentham's Felicific Calculus: From Moral Welfarism to Technical Non-welfarism”, *The European Journal of the History of Economic Thought*, Vol.16, Nu. 3, 2009.

Bell, Felicity; Legg, Michael, “Artificial Intelligence and The Legal Profession: Becoming The AI-Enhanced Lawyer”, *University of Tasmania Law Review*, Vol. 38, Nu. 2, 2019.

Bentham, Jeremy, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, Batoche Books, Kitchener 2000.

Bourdieu, Pierre, *Language and Symbolic Power*, (trans. Gino Raymond; Matthew Adamson), Polity Press, UK: Cambridge 1991.

Bloom, Peter, *Identity, Institutions and Governance in an AI World: Transhuman Relations*, Palgrave Macmillan, Switzerland 2020.

Bostrom, Nick; Yudkowsky, Eliezer, “The Ethics of Artificial Intelligence”, *Cambridge Handbook of Artificial Intelligence*, (eds. William Ramsey and Keith Frankish), Cambridge University Press, Cambridge 2011.

Braga, Adriana; Logan, Robert K., “The Emperor of Strong AI Has No Clothes: Limits to Artificial Intelligence”, *Information*, Vol. 8, 2017.

Buchholtz, Gabriele, “Artificial Intelligence and Legal Tech: Challenges to the Rule of Law”, *Regulating Artificial Intelligence*, (ed. Thomas Wischmeyer Timo Rademacher), Springer Nature Switzerland AG, 2020.

Cameron, Andy; Barbrook, Richard, “The Californian Ideology”, *Science As Culture*, Vol. 6, Nu. 1, 1996.

Casey, Anthony, "Self-Driving Laws", *University of Toronto Law Journal*, Vol.429, 2016.

Churchland, Patricia S., *Conscience: The Origins of Moral Intuition*, W. W. Norton & Company, London& New York 2019.

Cordeiro, José, "The Boundaries of the Human", *World Futures Review*, Vol. 6, Nu. 3, 2014.

Dağ, Ahmet, "Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm", *Felsefi Düşün*, sy. 9, 2017.

Danaher, John, "The Threat of Algocracy: Reality, Resistance and Accommodation", *Philosophy & Technology*, Vol. 29, 2016.

Davis, Joshua P., "Artificial Wisdom? A Potential Limit on AI in Law (and Elsewhere)", *Oklahoma Law Review*, Vol. 72, Nu. 1, 2019.

Dickson, Ben, "Will Artificial Intelligence Have A Conscience?", 2020, <https://bdtechtalks.com/2020/09/28/ai-conscience-patricia-churchland/>, Erişim tarihi: 13.03.2021.

Durán, Juan M., "Computer Simulations as a Technological Singularity in the Empirical Sciences", *The Technological Singularity: Managing the Journey*, (eds. Victor Callaghan; James Miller; Roman Yampolskiy and Stuart Armstrong), Springer-Verlag GmbH Germany 2017.

Dworkin, Ronald, *Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, Cambridge& Massachusetts 1977.

Eliot, Lance B., "Multidimensionality of Legal Singularity: Parametric Analysis and the Autonomous Levels of AI Legal Reasoning", *ArXiv*, 2020.

European Commission For The Efficiency of Justice (CEPEJ), European Ethical Charter On The Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment, Strasbourg, 3-4 December 2018.

European Union Agency for Fundamental Rights, "Getting The Future Right Artificial Intelligence and Fundamental Rights", Office of the European Union, Luxembourg 2020.

Feyzioğlu, Metin, *Ceza Muhakemesinde İspatın Ölçütü Olarak Vicdani Kanaat*, İslık Yayınları, İstanbul 2015.

Fuchs, Christian, "Günther Anders' Undiscovered Critical Theory of Technology in the Age of Big Data Capitalism", *TripleC*, Vol. 15, Nu. 2, 2017.

Fukuyama, Mayumi, "Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society", *Japan Spotlight*, August 2018.

Goldsworthy, Daniel, "Dworkin's Dream: Towards a Singularity of Law", *Alternative Law Journal*, Vol. 44, Nu. 4, 2019.

Gutierrez Gaviria; Carlos Ignacio, *The Unforeseen Consequences of Artificial Intelligence (AI) on Society A Systematic Review of Regulatory Gaps Generated by AI in the U.S.*, RAND Corporation, Dissertation, 2020.

Han Chul, Byung, *Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü*, (çev. Çağlar Tanyeri), İnkı Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2021.

Haraway, Donna, “A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late 20th Century”, *The International Handbook of Virtual Learning Environments*, (eds. Joel Weiss; Jason Nolan; Jeremy Hunsinger and Peter Trifonas), Springer 2006.

Hart, H. L. A., *The Concept of Law*, (eds. Penelope A. Bulloch and Joseph Raz), Oxford University Press, Second Edition, New York 1994.

Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, (çev. Kaan H. Ökten), Agora Kitaplığı, 2. Basım, İstanbul 2011.

Hildt, Elisabeth, “Artificial Intelligence: Does Consciousness Matter?”, *Frontiers in Psychology*, 2019.

Iphofen, Ron; Kritikos, Mihalis, “Regulating Artificial Intelligence and Robotics: Ethics By Design In A Digital Society”, *Contemporary Social Science*, 2019.

Jotterand, Fabrice, “Human Dignity and Transhumanism: Do Anthro-Technological Devices Have Moral Status?”, *The American Journal of Bioethics*, Vol. 10, Nu. 7, 2010.

Kayum, Ahmed, “Delinking The “Human” From Human Rights: Artificial Intelligence and Transhumanism”, <https://www.openglobalrights.org/delinking-the-human-from-human-rights-artificial-intelligence-and-transhumanism/>, Erişim tarihi: 18.03.2021.

Kılıç, Muharrem, “Ethical-Juridical Inquiry Regarding the Effect of Artificial Intelligence Applications on Legal Profession and Legal Practices”, Transnational Conference on The Future of Legal Education, The Practice of Law, and The Judiciary, İstanbul, February 9-12, 15-18, 2021.

Kılıç, Muharrem, “Ethico-Juridical Dimension of Artificial Intelligence Application in the Fight Against Covid-19 Pandemics”, *The Impact of Artificial Intelligence on Governance, Economics and Finance*, (ed. S.Bozkuş Kahyaoğlu), Vol. I, pp. 299-317, Springer 2021.

Kılıç, Muharrem, *Pandemi Döneminde Sosyal Haklar Sosyal Hakların Sosyo-Legal Dinamiği*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2021.

Kurzweil, Ray, *İnsanlık 2.0*, (çev. Mine Şengel), Alfa Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul 2020.

Kurzweil, Ray, *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, Viking Penguin, New York 2005.

Leslie, David, Burr, Christopher, Aitken, Mhairi, et al. “Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy, and the Rule of Law: A Primer”, The Council of Europe, 2021.

Legrand, Pierre, “On the Singularity of Law”, *Harvard International Law Journal*, Vol. 47, Nu. 2, 2006.

Leith, Philip, “The Judge and the Computer: How Best ‘Decision Support?’”, *Judicial Applications of Artificial Intelligence*, (eds. Giovanni Sartor; Karl Branting), First Edition, Springer 1998.

Llano, Fernando H., “Transhumanism, Vulnerability and Human Dignity”, *Deusto Journal of Human Rights*, Nu. 4, 2019.

Markou, Christopher; Deakin, Simon, “Is Law Computable? From Rule of Law to Legal Singularity”, *University of Cambridge Faculty of Law Research Paper*, 2020.

Meissne, Gunter, “Artificial Intelligence: Consciousness and Conscience”, *AI & Society*, Vol. 35, 2020.

Michelon, Claudio, “Practical Wisdom in Legal Decision-Making”, *Edinburgh School of Law Working Paper Series*, 2010.

More, Max, “The Philosophy of Transhumanism”, *The Transhumanist Reader*, (eds. Max More; Natasha Vita), John Wiley & Sons, 2013.

Mulder, Wim De, “The Legal Singularity”, <https://www.law.kuleuven.be/citip/blog/the-legal-singularity/>, Erişim Tarihi: 11.03.2021.

Rohde, Klaus, “Intelligence and Consciousness: Artificial intelligence and Conscious Robots, Soul and Immortality”, <https://krohde.wordpress.com/2016/04/10/intelligence-and-consciousness-artificial-intelligence-and-conscious-robots-soul-and-immortality/>, Erişim tarihi: 3.04.2021.

Saracel, Nüket; Aksoy, Irmak, “Toplum 5.0: Süper Akıllı Toplum”, *Social Sciences Research Journal*, c. 9, sy. 2, 2020.

Satıcı, Murat, “Adalet, Yasallık ve Demokrasi Uğraklarında Yargı Meselesi”, *Yargıya Felsefeyle Bakmak*, Yapı Kredi Yayınları, (haz. Kurtul Gülenç; Özlem Duva), 1. Baskı, İstanbul 2016.

Searle, John R., *Minds, Brains and Science*, Harvard University Press, New York 2003.

Schwarz, Elke, “Günther Anders in Silicon Valley: Artificial Intelligence and Moral Atrophy”, *Thesis Eleven*, Vol. 153, Nu. 1, 2019.

Shytov, Alexander Nikolaevich, *Conscience and Love in Making Judicial Decisions*, (eds. Francisco J. Laporta; Aleksander Peczenik; Frederick Schauer), Springer Science, Netherlands 2001.

Solum, Lawrence B., “The Virtues and Vices of a Judge: An Aristotelian Guide to Judicial Selection”, *Southern California Law Review*, Vol. 61, 1988.

Susskind, Richard, *Tomorrow’s Lawyers: An Introduction to Your Future*, Oxford University Press, Second Edition, United Kingdom 2017.

Taruffo, Michele, “Judicial Decisions and Artificial Intelligence”, *Judicial Applications of Artificial Intelligence*, (eds. Giovanni Sartor; Karl Branting), First Edition, Springer, Netherlands 1998.

Tester, Keither, “Review of *Prometheanism: Technology, Digital Culture and Human Obsolescence, Thesis Eleven*”, Vol. 148, Nu. 1, 2018.

The United Nations Secretary-General’s Independent Expert Advisory Group on a Data Revolution for Sustainable Development, *A World that Counts Mobilising the Data Revolution for Sustainable Development*, 2014.

Toraldo, Marta; Toraldo, Domenico M., “Trans-Human and Post-Human: A Challenge for the Human and Philosophical Sciences”, *Open Journal of Philosophy*, Vol. 9, 2019.

Toscano, Alberto, “The Promethean Gap: Modernism, Machines, and the Obsolescence of Man”, *Johns Hopkins University Press*, Vol. 23, Nu. 3, 2016.

Turing, Alan Mathison, “Can Digital Computers Think?” *The Essential Turing Seminal Writings in Computing, Logic, Philosophy, Artificial Intelligence, and Artificial Life: Plus The Secrets of Enigma*, (ed. B. Jack Copeland), Oxford: Clarendon, 2004.

Türkbağ, Ahmet Ulvi, “Hart-Dworkin Tartışmasının Ana Hatları”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, (ed. Hayrettin Ökçesiz), sy. 16, İstanbul 2007.

Volokh, Eugene, “Chief Justice Robots”, *Duke Law Journal*, Vol. 68, 2019.

Wah, Ng Gee; Chi, Leung Wang, “Strong Artificial Intelligence and Consciousness”, *Journal of Artificial Intelligence and Consciousness*, Vol. 7, Nu. 1, 2020.

Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, (çev. Talha Parla), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1996.

Weber, Robert F., “Will the ‘Legal Singularity’ Hollow Out Law’s Normative Core?”, *Michigan Technology Law Review*, Vol. 27, Nu. 97, 2021.

Uygur, Gülriz, “Hukuki Belirsizlik Sorunu Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 51, sy. 2, 2002.

<https://www.wordsense.eu/conscire/#:-:text=%22know%22,Verb,I%20know%20well>, Erişim tarihi: 4.04.2021.